

de zaaiers

jaarboek 1996
wetenschapswinkel **lu** wageningen

Bij de Wetenschapswinkel Landbouwuniversiteit kunt u terecht met vragen op het gebied van **landbouw, milieu, natuur en voeding**.

De Wetenschapswinkel onderscheidt daarin vier werkerreinen:

- 1 **duurzame landbouw**
(projectmanager: ir. Marijke Dohmen)
- 2 **plattelandsontwikkeling**
(projectmanager: ir. Maria Litjens)
- 3 **milieu en natuur**
(projectmanager: ir. Alphons Rommelse)
- 4 **consument en voeding**
(projectmanager: drs. Ans Hobbelink)

De **werkwijze** van de Wetenschapswinkel ziet er als volgt uit:

- ▶ Na binnenkomst van de vraag hebben wij een oriënterend gesprek met u en wordt een kort vooronderzoek verricht. In overleg met u wordt bepaald of nieuw onderzoek daadwerkelijk een bijdrage kan leveren aan de oplossing van uw vraag of probleem.
- ▶ Als besloten wordt een onderzoeksproject op te zetten, dan gaat de Wetenschapswinkel op zoek naar medewerkers aan de Landbouwuniversiteit om aan beantwoording van uw vraag te werken.
- ▶ Tijdens het onderzoek ziet de Wetenschapswinkel er op toe, dat tussen u en de onderzoekers een goed contact blijft bestaan.
De resultaten van het onderzoek moeten immers zo goed mogelijk aansluiten bij uw activiteiten.
- ▶ Indien nodig helpt de Wetenschapswinkel u na afloop van het onderzoeksproject om de resultaten in praktijk te brengen.

de zaaiers

jaarboek 1996

wetenschapswinkel landbouwuniversiteit wageningen

Voor u ligt het nieuwe jaarboek Wetenschapswinkel LUW, dat we graag aanbieden aan onze doelgroep: onze huidige en potentiële opdrachtgevers, externe financiers, wetenschappers, studenten, vrijwillige medewerkers, beleidsmedewerkers en bestuurders. Het bevat een bloemlezing uit het werk van het afgelopen jaar en plannen voor de toekomst.

Dankzij signalen uit de samenleving ontwikkelt de Landbouwuniversiteit Wageningen gloednieuw onderzoek. Aan de hand van enige praktijkvoorbeelden staat beschreven hoe maatschappelijke organisaties en wetenschappers dankzij de enthousiaste en deskundige inzet van de medewerkers van de Wetenschapswinkel elkaar weten te vinden. U leest welke interessante zoektochten dat oplevert, welke vragen onbeantwoord blijven en hoe voortvarend organisaties aan de slag gaan met onderzoeksresultaten.

Een beschouwend artikel leert hoe waardevol het is dat zowel maatschappij als universiteit kunnen beschikken over een wetenschapswinkel. Maatschappelijk draagvlak gekoppeld aan wetenschappelijke kwaliteit blijken een ijzersterk duo te zijn en vormen een goede basis voor wederzijdse kennisoverdracht, voor kennisontwikkeling en voor beleidsvorming.

Uiteraard treft u eveneens informatie aan waarover en hoe u bij ons terecht kunt.

Intern gaan we onze eigen kracht versterken door intensieve samenwerking met het Transferpunt en Bureau Buitenland. Het komende jaar staat in het teken van de fusie om u nog beter van dienst te kunnen zijn.

Namens de Wetenschapswinkel Landbouwuniversiteit,

Ans Hobbelink
hoofd

ten geleide

Tg-k JAERLA 4°

inhoudsopgave

ten geleide Ans Hobbelink 2

begint een beter milieu bij de consument? Wilma Reuvekamp 6

een gevarieerde maaltijd van eigen bodem Marianne Heselmans 12

wist u dit over onze opdrachtgevers? 20

het recht van de wandelaar Geert van Duinhoven 22

wist u dat geld voor ons niet vies is? 30

agrarische vrouwen beter in beeld Wilma Reuvekamp 32

de mensen achter de schermen Lydia Wubbenhorst 40

wist u dit over de vakgroepen waarmee wij samenwerken? 48

bewoners van het platteland laten van zich horen Geert van Duinhoven 50

wist u dit over de rapporten die u bij ons kunt bestellen? 58

op zoek naar partners Alphons Rommelse 60

Staat de consument in de supermarkt voor de schappen dan is milieu geen item waar hij op dat moment over na wil denken. Een label met informatie over de milieuaspecten van het product, om de verkoop te stimuleren, heeft bij het overgrote deel van het koperspubliek geen enkele zin. Toch beweren deskundigen dat de klant bereid is die producten te kopen. Als ze maar op de juiste manier worden aangeboden.

begint een beter milie

'milieuvriendelijk consumeren'

Wie kent niet het beeld van supermarkten die vrijdags, aan het eind van de dag, vol staan met mensen. Mannen en vrouwen staan achter uitpuilende winkelwagentjes in lange rijen opgesteld achter bliepende kassa's. Het weekend begint. En wat is er fijner dan ook zaterdag voluit van je vrijheid te kunnen genieten. Dan toch maar liever vrijdags direct na het werk de boodschappen in huis halen.

Gejaagd pakt de consument zijn waar. Het is als een automatisch proces, waarbij gelet wordt op versheid, kwaliteit, prijs en smaak van het product. Hoeveel schade de klant toebrengt aan het milieu als gevolg van zijn consumptiepatroon, daar staat hij op dat moment niet bij stil. Sterker nog: hij heeft helemaal niet het idee dat hij daarmee het milieu schade kan toebrengen.

Anders is dat als diezelfde persoon, in het kader van een onderzoek, gevraagd wordt naar het belang dat hij hecht aan de milieuvriendelijkheid van voedingsmiddelen. 'Het overgrote deel van de consumenten wil dat er milieuvriendelijke voeding in de winkels ligt, en zegt bereid te zijn die producten te kopen. Maar de meeste consumenten vinden niet dat ze daar zelf naar moeten vragen of op moeten letten. De consument vindt dat een gezond milieu iets is dat door de overheid geregeld moet worden. Sommige mensen reageren met de opmerking dat ze het vreemd vinden dat er milieuvriendelijke producten verkocht mogen worden', vertelt ir. Anneke Hamstra, werkzaam bij het **Instituut voor strategisch consumentenonderzoek (SWOKA)**. Zij is al gedurende tal van jaren betrokken bij onderzoek naar houding en gedrag van consumenten op het gebied van voeding en milieu.

A high-contrast, black and white photograph. The top half shows a large, dense crowd of people, possibly at a market or festival, with a person standing in the foreground. The bottom half shows a person standing in a field, possibly a farmer, with a dog or animal nearby. The overall image has a grainy, high-contrast aesthetic.

Wie is de consument?

koopgedrag met betrekking tot voedingsmiddelen

de verpakking

Dat de gemiddelde consument zich niet bezighoudt met milieu-aspecten van voedingsmiddelen is al langer bekend. Maar hoe valt dan de afzet van milieuvriendelijke producten te stimuleren? De Wetenschapswinkel Landbouwuniversiteit achtte het thema van belang voor verder onderzoek en ging in op een vraag van de **Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen (NVVH)**. Ir. Petra Filius en drs. Puk van Meegeren, verbonden aan de Vakgroep Voortlichtingskunde van de Landbouwuniversiteit, kregen de opdracht een

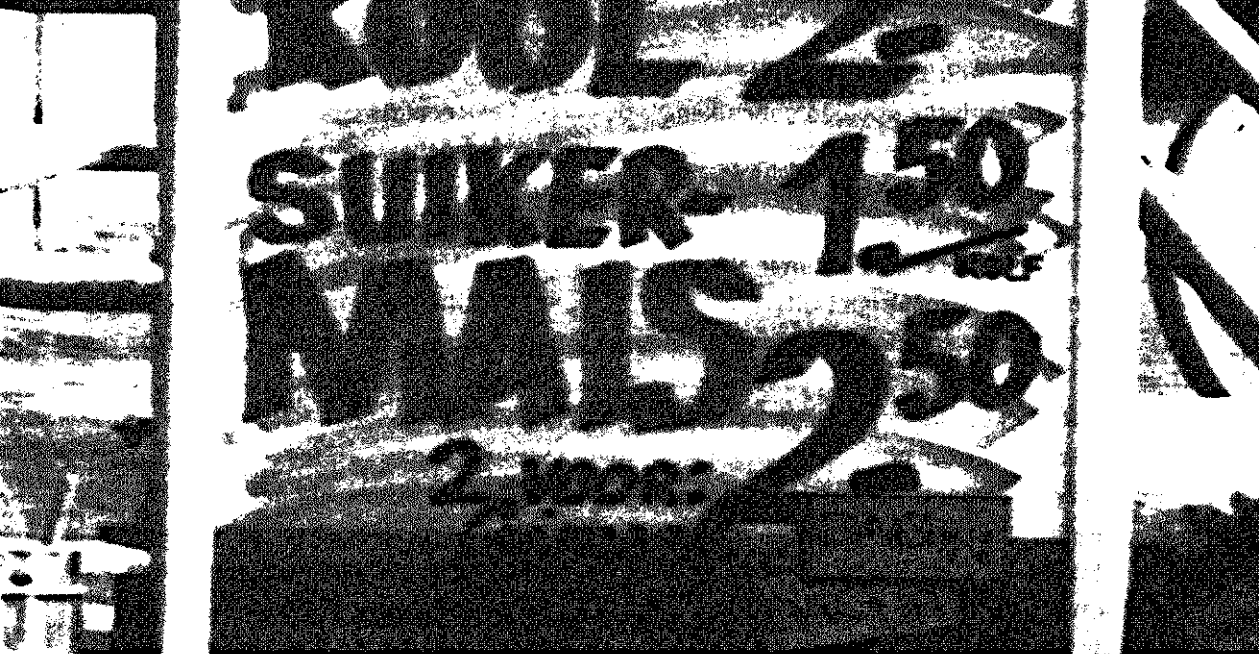
onderzoek naar perspectieven voor een milieuvriendelijke voedselconsumptie uit te voeren.

Uit de studie blijkt dat de consument bij milieuaspecten van voeding in eerste instantie denkt aan verpakking.

Daarnaast worden zaken genoemd die de eigen gezondheid in gevaar brengen, zoals residuen van bestrijdingsmiddelen in groenten of hormonen in vlees. De onderzoekers concluderen dat de kennis over voeding en milieu bij consumenten beperkt is.

Drs. Ynte van Dam, die op de vakgroep Marktkunde en marktonderzoek van de

Landbouwniversiteit onderzoek doet naar het milieuvriendelijk consumentengedrag ten aanzien van verpakte voedingsmiddelen, herkent dit beeld. 'Voor de consument is voeding in relatie tot milieu een complexe, onoverzichtelijke materie. Milieueffecten treden dusdanig vroeg in de keten op dat de consument ze niet overziet. En als een consument al op milieuaspecten van een product probeert te letten, dan kiest hij vaak voor het verkeerde product. Zo staan bijvoorbeeld geïmporteerde boontjes in een papieren zak bij de consument goed aangeschreven. Hij koopt ze en denkt dat hij veel beter bezig is dan wanneer hij lokaal geproduceerde boontjes in een plastic zak koopt. De milieueffecten van kerosineverbruik door vliegtuigtransport, brengt de consument niet in verband met de zojuist gekochte verse boontjes. Hetzelfde geldt voor producten in glas. Consumenten laten zich leiden door een beperkt aantal cri-

teria als het gaat om milieueffecten van producten. Verpakkingsmaterialen als papier en glas spelen daarbij een belangrijke rol.'

keurmerken

Pogingen vanuit de milieuvriendelijke voedingssector om het publiek te helpen in hun keuze met behulp van een milieukeurmerk leiden niet automatisch tot een beter geïnformeerd koperspubliek. Van Dam: 'Als je onderzoek doet naar de perceptie van consumenten van labels met een milieutintje, dan word je niet vrolijk. Het merendeel van de labels wordt door het merendeel van de consumenten nooit gezien. En als ze het al zien, dan snappen velen het niet.' In een onderzoek naar positioneringsstrategieën voor biologische voedingsmiddelen dat in opdracht van de Wetenschapswinkel begin jaren negentig werd uitgevoerd, is onder andere gekeken naar het effect van het EKO-

keurmerk. Het blijkt dat onder mensen die geen ecologische voeding gebruiken, het EKO-keurmerk weliswaar een hoge merkenbekendheid geniet, maar dat er een erg negatief imago aan kleeft. Veel consumenten associëren het met elementen uit een subcultuur: alternatief, geitewollen sokken, kleinschalig en ideëel.

De onderzoekers ir. Peter Oude Ophuis en ir. Petra Dekker adviseren om bij de positionering van producten uit te gaan van een ander keurmerk, en het 'attribuut' milieuvriendelijk niet als communicatiemiddel te gebruiken. Kwaliteitsbegrippen als gezond en lekker worden door klanten veel belangrijker gevonden, luidt hun advies. Door de opdrachtgever van het onderzoek, het **Platform Biologische Landbouw & Voeding**, wordt sindsdien veel meer het ambachtelijke van de productie, en de kwaliteit die dat oplevert, benadrukt. Het EKO-keurmerk is niet losgelaten. Daarvoor heeft het een te grote bekendheid. Bovendien zijn de kosten voor het introduceren van een nieuw keurmerk te hoog en de tijd die het kost voordat het keurmerk bekend is, te lang. Inmiddels zijn al weer nieuwe keurmerken op de markt, zoals de Agromilieukeur. Daarmee wordt de situatie voor de consument er niet duidelijker op. Ook Hamstra en Van Dam adviseren om producten niet te profileren als milieuvriendelijk. Van Dam: 'Als een consument milieuvriendelijke producten koopt, dan doet hij dat vaak om een andere reden dan het milieu. Voor milieuvriendelijk toiletpapier geldt dat

het goedkoper is, en biologische producten worden als gezonder gezien.'

Hamstra: 'Mensen vinden het milieuaspect van voeding wel belangrijk, maar willen er zelf niet steeds op moeten letten, en bewust naar moeten zoeken. Milieu-informatie wordt als beledend gezien. Men reageert daar op met: "dat weten we nou wel".'

beter verkrijgbaar

Toch leert volgens haar de ervaring dat milieuvriendelijke producten wel in trek zijn, als ze in de supermarkt maar voor het grijpen liggen. Ook Filius en Van Meegeren pleiten voor een betere verkrijgbaarheid van milieuvriendelijke voedingsmiddelen. 'Duidelijk moet zijn waar die producten liggen en waaraan ze te herkennen zijn.' Bovendien achten de onderzoekers de verkleining van het prijsverschil tussen milieuvriendelijke en gangbare producten essentieel voor het vergroten van de afzetmogelijkheden.

Op de vraag hoe consumenten te verleiden zijn tot de aankoop van een milieuvriendelijk product hamert ook Van Dam op het prominent opstellen van die producten in de winkel. 'Zolang milieuvriendelijke producten onder in het schap achter een paal liggen zal de consument er niet naar op zoek gaan. Want als hij op vrijdag aan het eind van de middag zijn weekendboodschappen doet, heeft hij wel wat anders aan zijn hoofd dan de wereld te redden.'

'Ik geloof dat als grote winkelketens een substantieel gedeelte van de winkels invullen met milieuvriendelijke

producten dat de afzet dan een vliegwieleffect krijgt. Je ziet dat in Denemarken, waar een supermarktketen op grote schaal biologische producten is gaan aanbieden. De omzet is daar aanzienlijk gestegen.'

Van Dam plaatst de kanttekening dat bij een dergelijke omslag de primaire sector verplicht is om die producten onder kwaliteits- en continuïteitsgaranties aan te leveren. 'Grootwinkelbedrijven hebben daar nu nog onvoldoende vertrouwen in en wachten af.

Anderzijds wachten primaire producenten op verruiming van de afzetmogelijkheden voordat ze willen investeren in verbetering van productie en logistiek. Beide partijen hebben elkaar nodig, maar zitten nu op elkaar te wachten.'

maatschappelijke discussie

Hoe deze impasse te doorbreken is, weet geen van de onderzoekers duidelijk aan te geven. Hamstra ziet op dit moment meer heil in een maatschappelijke discussie dan in verder onderzoek. 'Consumenten hebben in tal van onderzoeken nu wel voldoende laten merken dat ze duurzame productie belangrijk vinden. De vertaalslag van die wens laat in de voedingsketen nog te wensen over. Waarom dat niet gebeurt kun je niet alleen met nog meer onderzoek oplossen. We moeten eerst via een discussie proberen te achterhalen wat consumenten fundamenteel veranderd willen zien aan de voedselproductie en wat productietechnisch daadwerkelijk anders kan. Die uitwisseling van standpunten tussen producenten en consumenten ten aanzien van milieuvriendelijke productie, is ondanks al het onderzoek dat reeds heeft plaatsgevonden nog veel te weinig uit de verf gekomen.'

Hoe krijgt de consument lekker, luchtig en gezond brood op zijn bord? Bijvoorbeeld zo: boeren verbouwen met hulp van kunstmest en bestrijdingsmiddelen een hoog-productief tarweras. Ze verkopen de tarwe aan een graanhandelaar die het verspreidt over bakkers in het hele land. Deze tarwe is op zichzelf nog niet geschikt voor lekker en luchtig brood. Maar met hulp van de voedingsindustrie is er wel geschikt brood van te maken. De voedingsindustrie levert de bakkers namelijk de juiste enzymen, eiwitten en broodverbeteraars. En afhankelijk van de toevoegingen noemen de bakkers hun brood Panda, Sovital, kwarkbrood...

een gevarieerde maac

agrobiodiversiteit

'De boer heeft bij deze productiewijze geen contact met de bakkers en consumenten', analyseert socioloog ir. Joost Jongerden, verbonden aan de Werkgroep Technologie en Agrarische Ontwikkeling van de Landbouwuniversiteit. 'De afstand tussen de producent en de consument is erg groot geworden. Tussen de boer die de tarwe verbouwt en de consument die het brood koopt, zitten tal van schakels. Tegelijkertijd zien we dat er tussen de kwaliteit van de verbouwde tarwe en de kwaliteit van het brood geen noodzakelijke relatie meer is. Van een en dezelfde tarwe kan door tal van toevoegingen diverse soorten brood worden gemaakt.' Jongerden presenteerde eind mei op een congres van de Alternatieve Konsumentenbond het rapport **Patronen van verscheidenheid**. Het is de rapportage van een onderzoek dat hij in opdracht van de Alternatieve Konsumentenbond (AKB)

heeft uitgevoerd bij de Werkgroep Technologie en Agrarische Ontwikkeling. De Genenbank heeft aan dat onderzoek zijn medewerking verleend. De AKB benaderde de Wetenschapswinkel in 1994. Ze wilde weten hoe de Nederlandse landbouw de biodiversiteit kan bevorderen. Biodiversiteit staat sinds de ondertekeningen van het Biodiversiteitsverdrag in Rio de Janeiro hoog op de politieke en wetenschappelijke agenda. Vaak kijken beleidsmakers echter alleen naar soortenrijkdom in de natuur. Maar je kunt ook de biodiversiteit in de landbouw, de agrobiodiversiteit, vergroten, meenden de initiatiefnemers van het project.

... van eigen bodem

... versiteit in de Nederlanden serie...

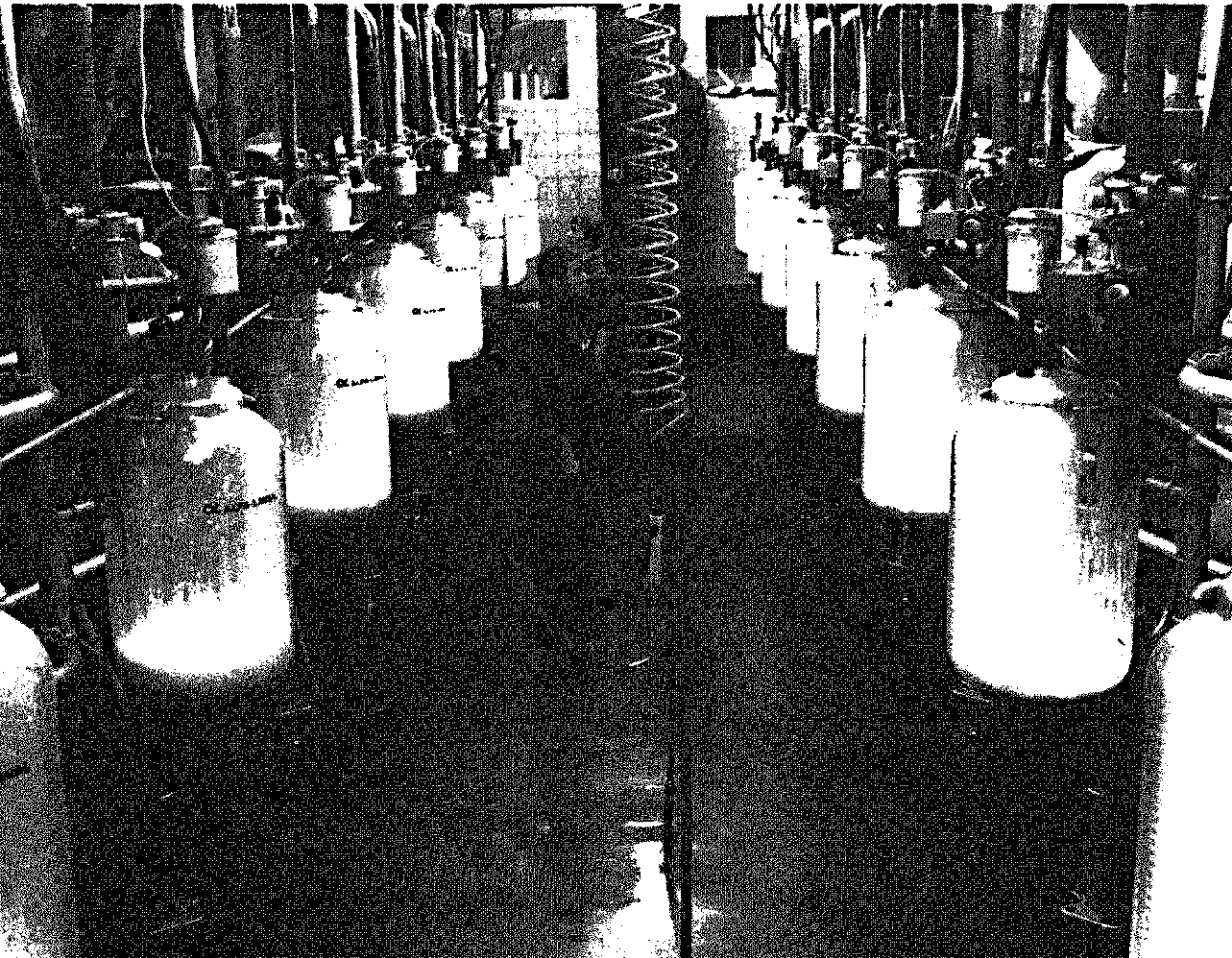
ontkoppelingen

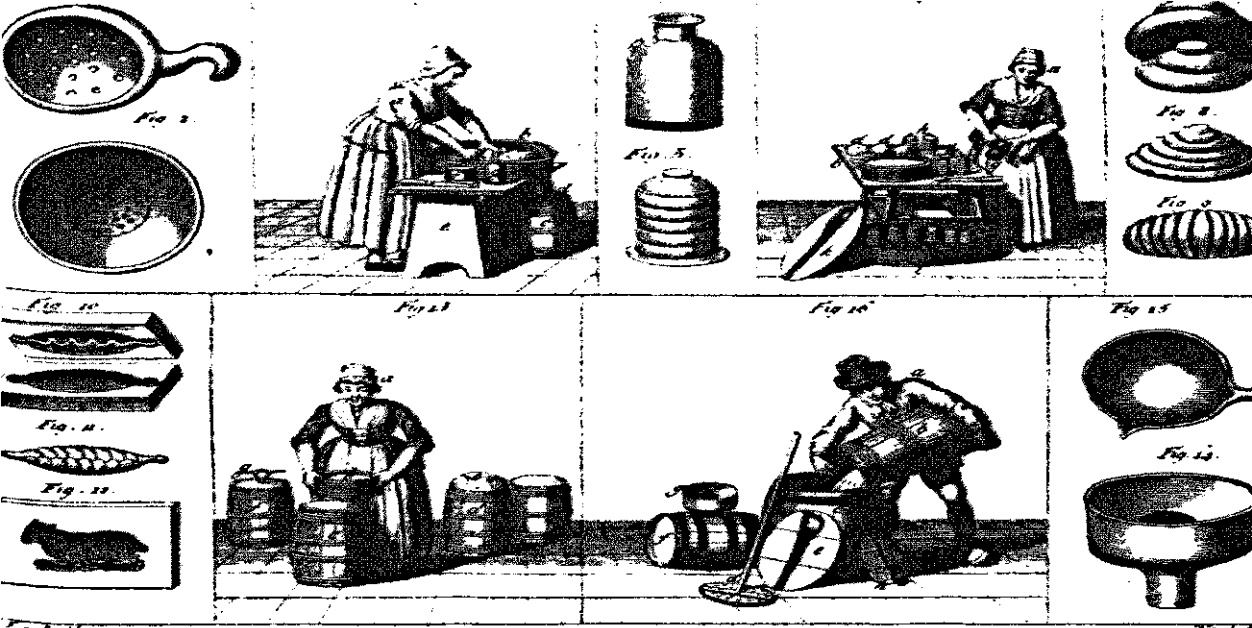
Het rapport noemt twee ontkoppelingsprocessen die van belang zijn voor de afname van agrarische biodiversiteit in Nederland: a. de ont koppeling tussen het agrarisch bedrijf en zijn natuurlijke omgeving; b. de vergrote afstand tussen producent en consument.

Voor de eerste ont koppeling wierpen de onderzoekers een blik in het verleden. Eeuwenlang hebben boeren een scala aan rassen, gewassen en wilde verwanten beheerd. Met de industrialisatie, begin deze eeuw, is ook deze agro-biodiversiteit verminderd. De teelt van boek-

weit, rogge, haver, vlas, winterkoolzaad en mosterd is nagenoeg verdwenen, zo leren de Rassenlijst Landbouw en het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Volgens het rapport is de versmalling van het bouwplan deels te wijten aan de opkomst van kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Boeren die kunnen terugvallen op chemische toevoegingen kunnen zich immers makkelijker beperken tot die gewassen die het meeste opbrengen, zoals tarwe, maïs en aardappelen. Want de teelt afwisselen met stikstofbinders is niet langer meer nodig, evenmin als het braakleggen van grond en het hou-

den van vee voor organische mest. En zo kunnen boeren aardappelen vaker achter elkaar verbouwen wanneer ze de grond chemisch kunnen ontdoen van aaltjes.

Het verlies van rassen werd versterkt door de opkomst van de veredelingsindustrie. Voor die tijd selecteerden boeren hun eigen zogeheten 'boerenrassen' of 'landrassen' die vaak kenmerkend waren voor een bepaald gebruik, bodemtype of klimaat. De Amelander rogge bijvoorbeeld was aangepast aan zowel de zilte omstandigheden als de sociaal-economische omstandigheden op het eiland. Het ras kon zowel als winterras en zomerras verbouwd worden. Zodoende konden de schippers, die tegelijkertijd ook boer waren, de rogge in het voorjaar alsnog inzaaien als zij in het najaar niet op tijd in de haven waren teruggekeerd. De Veluwsche kruiprogge was juist weer aangepast aan de specifieke situatie op de Veluwe.

Het gewas bleef in lagen op de bodem liggen en was daardoor beter beschermd tegen de vraatzucht van herkten en reeën.

Boerenrassen werden onderling vrij uitgewisseld. Met de komst van kwekersrechten echter, kwamen er standaardnormen waaraan te verhandelen rassen moesten voldoen. Ze moesten bijvoorbeeld uniform zijn, en ze mochten niet lijken op rassen waar al kwekersrechten op zaten. De kwekers veredelden de nieuwe rassen vooral voor een hogere productie per hectare. Daarmee verdwenen ook eigenschappen als een goede bakkwaliteit of een lekkere smaak. Die kwalitatieve raseigenschappen konden verdwijnen door de opkomst van de verwerkende industrie. Met haar arsenaal aan chemische bewerkingen en toevoegingen, kan deze immers uiteenlopende grondstoffen verwerken tot één gewenst eindproduct. Zo was boter aan-

vankelijk uitsluitend te maken van melk. Na 1850 maakten de eerste levensmiddelen-technologen 'kunstboter' van rundervet. Daarna maakten ze ook kunstboter van visolie, walvistraan en plantaardige oliën. Momenteel zijn plantaardige oliën de basis van de moderne margarine. Voor de kwaliteit van de margarine maakt het nauwelijks uit welke olie-gewassen of rassen worden verbouwd. Zo is in de loop van deze eeuw een groot agrotechnologisch complex verzezen tussen producent en consument, met als dominerende schakels: de veredelingsindustrie, de verwerkende industrie en groothandelsbedrijven.

oplossingen

Jongerden zocht de oplossing voor meer agro-biodiversiteit in een nieuwe koppeling tussen boer en consument enerzijds, en tussen boer en ecologische omgeving anderzijds. 'Verder gaan op de weg van industrialisering en schaalvergroting is niet de enig mogelijke route in de sector', stelt de socioloog. 'Er zijn alternatieve wegen waarbij men opnieuw die koppelingen legt. Bij zulke routes wordt de agro-biodiversiteit beter gegarandeerd, want er worden meer eisen aan de gewas- en ras-senkeuze gesteld. Wanneer je vervolgens erkent dat er meerdere routes in de landbouw- en voedingssector zijn, moet je kijken hoe je de instituties kunt stimuleren in het inslaan van nieuwe wegen.'

De socioloog evalueerde hiertoe onder andere het project **Zeeuwse Vlegel**, waarbij Zeeuwse boeren speciale baktarwe verbouwen en regionaal afzetten. De boeren kwamen tot hun productiewijze uit onvrede met de gangbare afzetkanalen. Gezamenlijk met een milieu-organisatie wilden ze op een milieuvriendelijke en lonende manier baktarwe telen en tevens de vervreemding tussen consumenten en akkerbouwers verminderen.

Voor deze boeren bleek het echter lastig om aan een goed ras te komen. De oude landrassen die in Nederland nog over zijn doen het vaak slechter dan de hoogproductieve rassen. Maar die moderne rassen hebben vaak weer niet de juiste combinatie van bakeigenschappen en ziekteresistentie. Om geschikte rassen

te vinden moesten de boeren op zoek naar rassen uit Frankrijk, Engeland en België. Na proefnemingen selecteerden ze hier een aantal geschikte rassen uit. De boeren kampten echter met lacunes in de agrarische kennis. Door kennisinstituten is weliswaar veel kennis opgebouwd over ziekte-resistentie en over chemische technieken om in de verwerkende industrie de kwaliteit te verbeteren. Maar over kwaliteitsverbetering door boeren is veel minder bekend. Over deze materie is momenteel een promotie-onderzoek in uitvoering bij de Vakgroep Sociologie van de Landbouwuniversiteit.

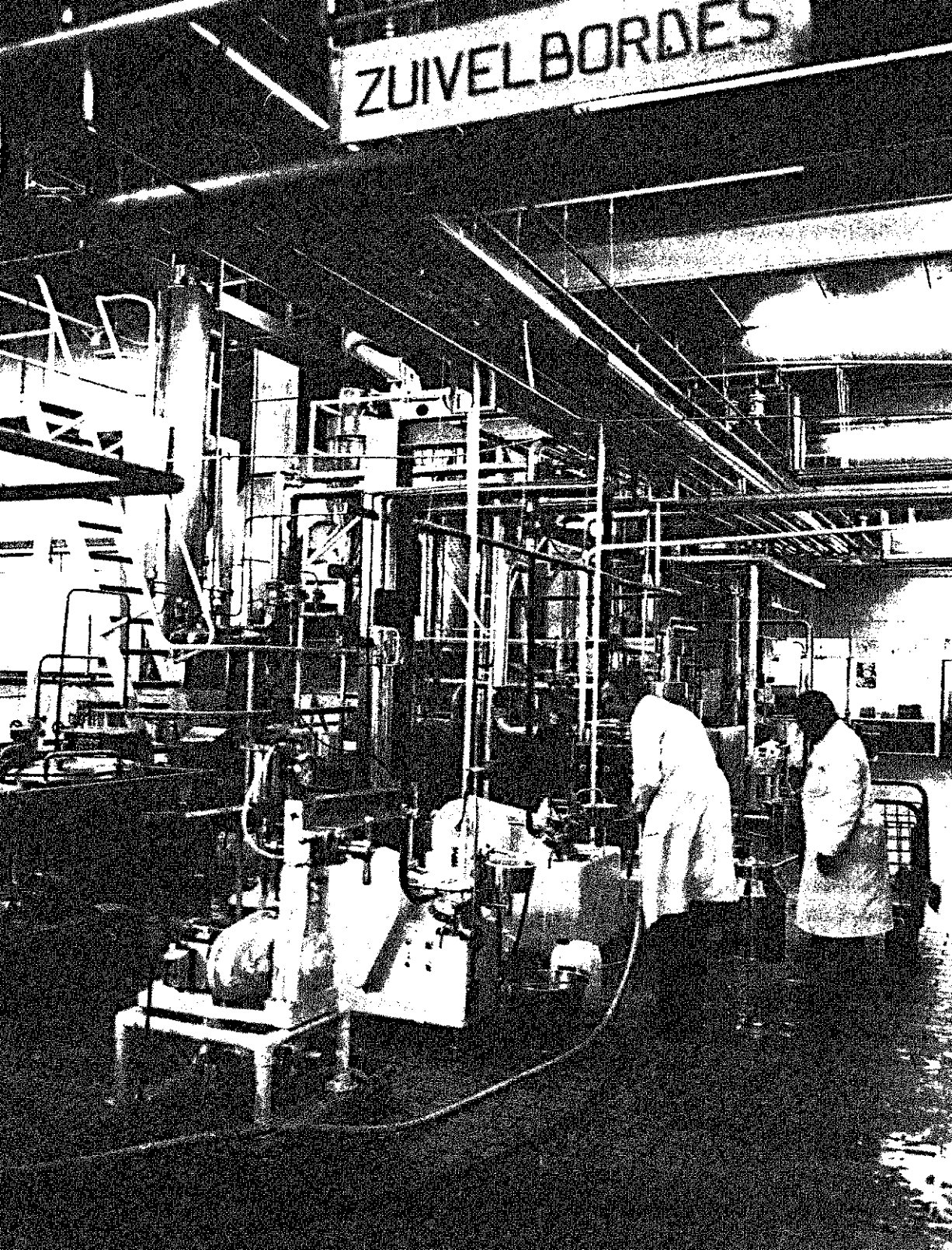
De Zeeuwse boeren moesten zelf uitproberen hoe ze het graan organisch moesten bemesten. Dat is niet gemakkelijk, want wanneer ze te vroeg bemesten bevat de korrel te weinig eiwit. En wanneer ze te laat bemesten heeft de jonge plant te weinig voedingsstoffen.

Voor initiatieven in de landbouw die hun bedrijfsvoering willen inpassen in de natuurlijke omgeving – zoals het initiatief van de Zeeuwse Vlegel en de biologische landbouw – moet er daarom een eigen veredelingscircuit komen, concludeert het rapport van de Wetenschapswinkel. Een biologische veredelaar let namelijk op andere kwaliteiten dan een veredelaar die selecteert voor gangbare landbouwbedrijven. Voor biologische rassen zijn een diep rijkend wortelsysteem, een onkruidonderdrukkend vermogen en een goede smaak belangrijk. Voor de niet-traditionele boer is het smalle arsenaal hoog-productieve rassen nadelig, omdat daarmee weinig

gevarieerd kan worden, afhankelijk van behoeften van boeren en de natuurlijke omgeving.

Een andere aanbeveling betreft de Nederlandse Genenbank, die op het veredelingsinstituut CPRO-DLO in Wageningen rassen uit de hele wereld verzamelt. Momenteel mag de Genenbank zaden alleen aan veredelingsbedrijven geven. Maar ze zou deze ook aan boeren moeten kunnen geven. Boeren krijgen zo een ruimere beschikking over rassen dan wanneer ze louter afhankelijk zijn van de rassen die verhandeld worden. De aanbeveling past bij de veranderende Genenbank, die haar 'museumfunctie' wil verruilen voor die van 'openbare bibliotheek'. De Genenbank inventariseert inmiddels baktarwerassen op geschiktheid voor teelt onder milieuvriendelijke omstandigheden. Voor de tropen heeft de bank een **Community Biodiversity Conservation Development Programme** in ontwikkeling, waarbij in samenwerking met boeren de genetische rijkdom wordt bewaard en bevordert. In het programma wordt ook gebruik gemaakt van de mogelijkheden om nieuwe rassen in samenwerking met boeren te ontwikkelen. De boeren krijgen in die nieuwe filosofie geen kant en klare rassen maar 'halfklare' rassen, waarin de boeren zelf verder selecteren.

ZUIVELBORDES

Ook een directere relatie tussen producent en consument kan volgens de onderzoekers de agrobiodiversiteit bevorderen. Zij beschrijven dit aan de hand van de zogeheten groente-abonnementen. Met een groente-abonnement binden klanten zich namelijk aan een wekelijks af te halen pakket groenten van het seizoen. De boer die de pakketten levert is gegarandeerd van afzet, maar moet jaarlijks wel ongeveer vijftig verschillende groenten telen om de klant van voldoende groenten te voorzien. Zo neemt met groente-abonnementen het aantal gewassen in de landbouw vanzelf toe.

verder onderzoek

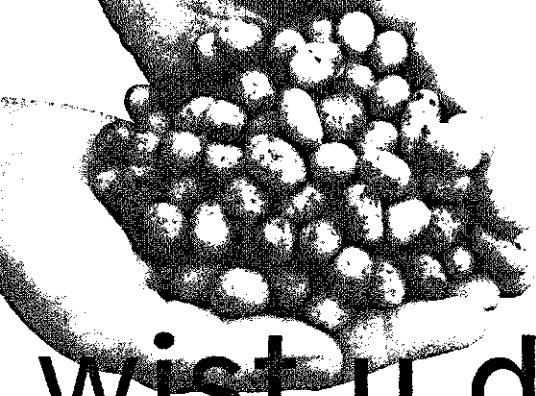
Niet alleen in het maatschappelijk veld, maar ook binnen de landbouwkennisinstituten wordt momenteel op verschillende plekken verder gewerkt aan bevordering van de agrobiodiversiteit. Het **Instituut voor Agrobiologisch- en Bodemvruchtbaarheidsonderzoek (AB-DLO)** werkt samen met biologische boeren in Flevoland om de natuurdiversiteit rondom de bedrijven te bevorderen. Een nadeel van dit project is dat natuurontwikkeling meer naast de bedrijfsvoering dan als integraal onderdeel van de bedrijfsvoering wordt behandeld.

Bij de vakgroepen Ecologische Landbouw en Agronomie staat agrobiodiversiteit al jarenlang op de onderzoeksagenda. Daar worden de mogelijkheden onderzocht voor herintroductie van het in Nederland verdwenen gewas spelt. De resultaten daarvan zijn nog wat mager, dit in tegenstelling tot inspanningen van onderzoeksinstituten in Duitsland, Denemarken en Zwitserland. De genenbanken in die landen spelen daarbij ook een rol, vandaar dat de Nederlandse Genenbank in samenwerking met de Wetenschapswinkel, de Werkgroep Technologie en Agrarische Ontwikkeling en enkele vakgroepen aan de Landbouwuniversiteit de mogelijkheid bekijkt om ook voor de Nederlandse situatie 'halfklare' rassen aan boeren te bieden. Daarbij zullen ervaringen worden uitgewisseld met andere West-Europese landen, waarbij dankbaar gebruik gemaakt wordt van de internationale allianties die CPRO-DLO op het gebied van veredeling reeds heeft. Op deze manier kan zelfs op internationaal niveau een perfecte bundeling van kennis tussen kennisinstituten onderling en tussen wetenschappers en maatschappelijk veld totstandkomen.

Niet alleen met wetenschappelijke rapporten maar ook met adviezen op velerlei gebied zijn wij onze opdrachtgevers van dienst. Zo'n advies kan bestaan uit een inventariserende studie met als hoofdvraag: 'wat is er al bekend over dit onderwerp?'. Maar net zo gemakkelijk stappen we in de rol van politiek of organisatie-adviseur. Een medewerker van de Wetenschapswinkel is van veel markten thuis.

In de afgelopen tien jaar hebben wij **665 organisaties** substantieel kunnen helpen. Voor 240 daarvan zijn daadwerkelijk 'onderzoeksprojecten' opgezet. Onder deze organisaties bevinden zich instellingen met tienduizenden leden, bijvoorbeeld de **Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen** (75.000), de **Industrie- en Voedingsbond CNV** (52.000), de **Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen** (40.000), **Milieudefensie** (34.000), de **Noordbrabantse Christelijke Boerenbond** (25.000), de **Westelijke Land- en Tuinbouworganisatie** (21.000) en de **Horecabond FNV** (17.000). Als medewerker van de Wetenschapswinkel besef je nauwelijks hoeveel mensen je feitelijk met je dienstverlening bereikt. Het moeten er in de loop der jaren meer dan 100.000 zijn geweest!

Voor alle duidelijkheid: de Wetenschapswinkel werkt niet uitsluitend voor organisaties met zulke omvangrijke ledenaantallen. Ook voor organisaties van (veel) bescheidener omvang steken wij de handen graag uit de mouwen. Bij een 'kleine' organisatie bekijken wij wel steeds of we het draagvlak van de onderzoeksvraag breder kunnen maken, bijvoorbeeld door andere belanghebbende organisaties bij het onderzoek te betrekken.

wist u dit
over onze
opdrachtgevers?

De organisatie voor 'vrije wandelaars' Nemo pleit al jaren voor meer vrije wandelmogelijkheden in Nederland. Zonder de wandelaars daarover te informeren, verdwijnen geruisloos de leukste en intiemste wandelpaadijes, constateert Nemo. Daarom vroeg deze organisatie aan de Wetenschapswinkel om eens na te gaan wat nu eigenlijk de wettelijke status is van de wandelaar en zijn paadijes. Die blijkt volgens onderzoekster Liset Moerdijk nagenoeg nihil te zijn.

het recht vo

verboden toegang

Iedereen heeft het wel eens meegemaakt. Loop je net ergens in Nederland avontuurlijk te wandelen, staat er opeens een hek met een bord dat je hier in géén geval verder mag. Het is een natuurgebied, een privéterrein of gewoon 'afgesloten'. Of van die tochtjes waarbij een leuk pad eindigt tegen het metershoog taiud van een snelweg of doodloopt op een nieuwe, te brede sloot. Wandelen in het drukke Nederland kan heel leuk zijn, maar de wandelaar stoot in toenemende mate op onneembare barrières.

Nederland is een fiets- en autoland. Autowegen zijn er genoeg en de meeste gemeenten en provincies hebben oog voor de fietsroutes. Maar wandelroutes, afgezien dan van een aantal lange-afstandspaden, nee, daarvoor lopen de meeste gemeentebesturen niet warm. Wandelen behoeft geen bestuurlijke aandacht, wandelen doe je gewoon, zo

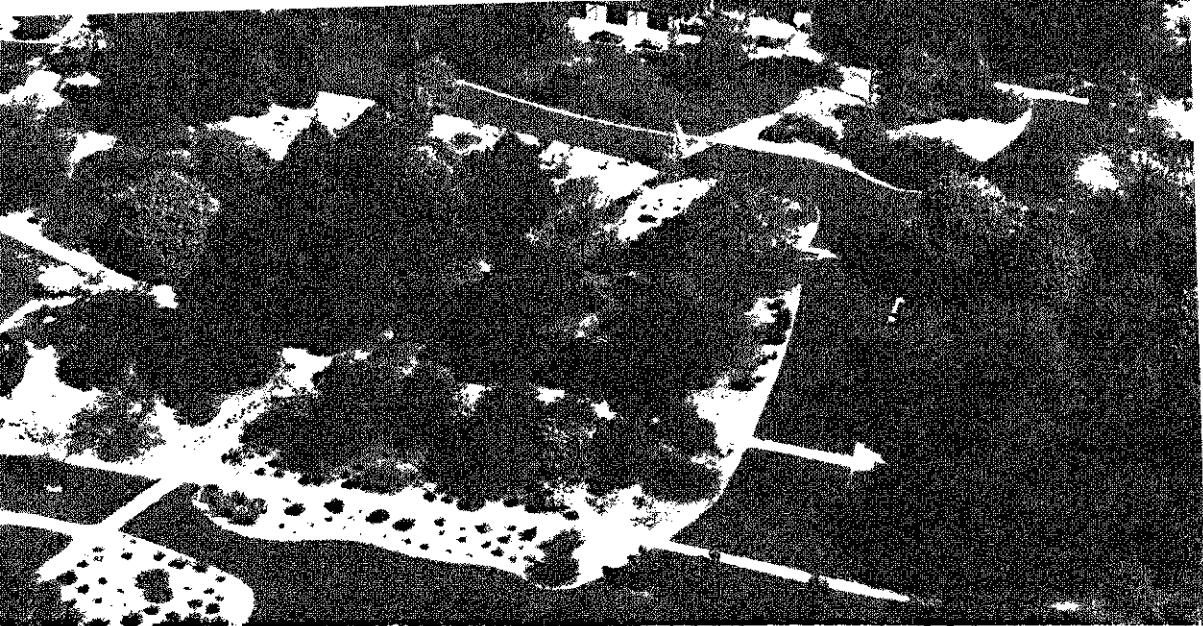
lijkt de algemene opvatting. Fervente wandelaars kijken dan ook verlekkerd naar Engeland waar het wandelen een echte traditie is met alle aandacht van dien.

'In Nederland zijn tijdens de ruilverkavelingen van de afgelopen decennia alleen al meer dan zeventig procent van alle onverharde paden en wegen verdwenen', beweert Peter Spruijt van de belangenvereniging voor vrije wandelaars Nemo. Het heeft geresulteerd in een grofmazig netwerk van rechte, geasfalteerde wegen die weinig aantrekkelijk zijn voor de vrije wandelaar. Kromme dijkies, paadijes langs bosranden, weggetjes met hagen zijn schaars geworden. De wandelaar moet echt weten waar de leuke plekken nog zijn.

An aerial, black and white photograph of a rural landscape. A dirt path or road winds through a patchwork of agricultural fields. In the background, a small village or town is visible. The foreground is dominated by a large, dark, textured area, possibly a forest or a field of tall grass, which is partially obscured by the text.

de wandelaar

recreatief medegebruik landbouwgebied

kopschuw

De leuke weggetjes door boerenland die er nog zijn, zijn vaak afgesloten. In 1992 inventariseerde de Wetenschapswinkel al eens de redenen die boeren aandraagen om hun grond tot verboden gebied te verklaren voor wandelaars. Behalve de gewasschade en de open hekken, varieerde dat van de aanwezigheid van jongvee, de verstoring van de zondagsrust tot aan slechte ervaringen uit het verleden met bijvoorbeeld kampeers. Ook waren boeren nogal eens bevreesd dat als ze eenmaal waren 'ontdekt' door wandelaars, ze overspoeld zouden worden met horden recreanten uit de stad.

'Er is in Nederland geen recht zo goed geregeld als het eigendomsrecht. Een boer kan dus altijd zijn land afsluiten voor wandelaars', meent Spruijt.

'Boeren zijn kopschuw geworden voor recreanten. Ze hebben voor zichzelf altijd goede argumenten om hun eigen-

dom af te sluiten voor wandelaars. En je ziet in toenemende mate dat als het dan open is, ze geld willen van de recreant. En dan gaat het ons niet alleen om paden voor de lange dagwandelingen maar ook om het ommetje, het kuieren in de buurt. Ook dat gaat steeds moeilijker in Nederland.'

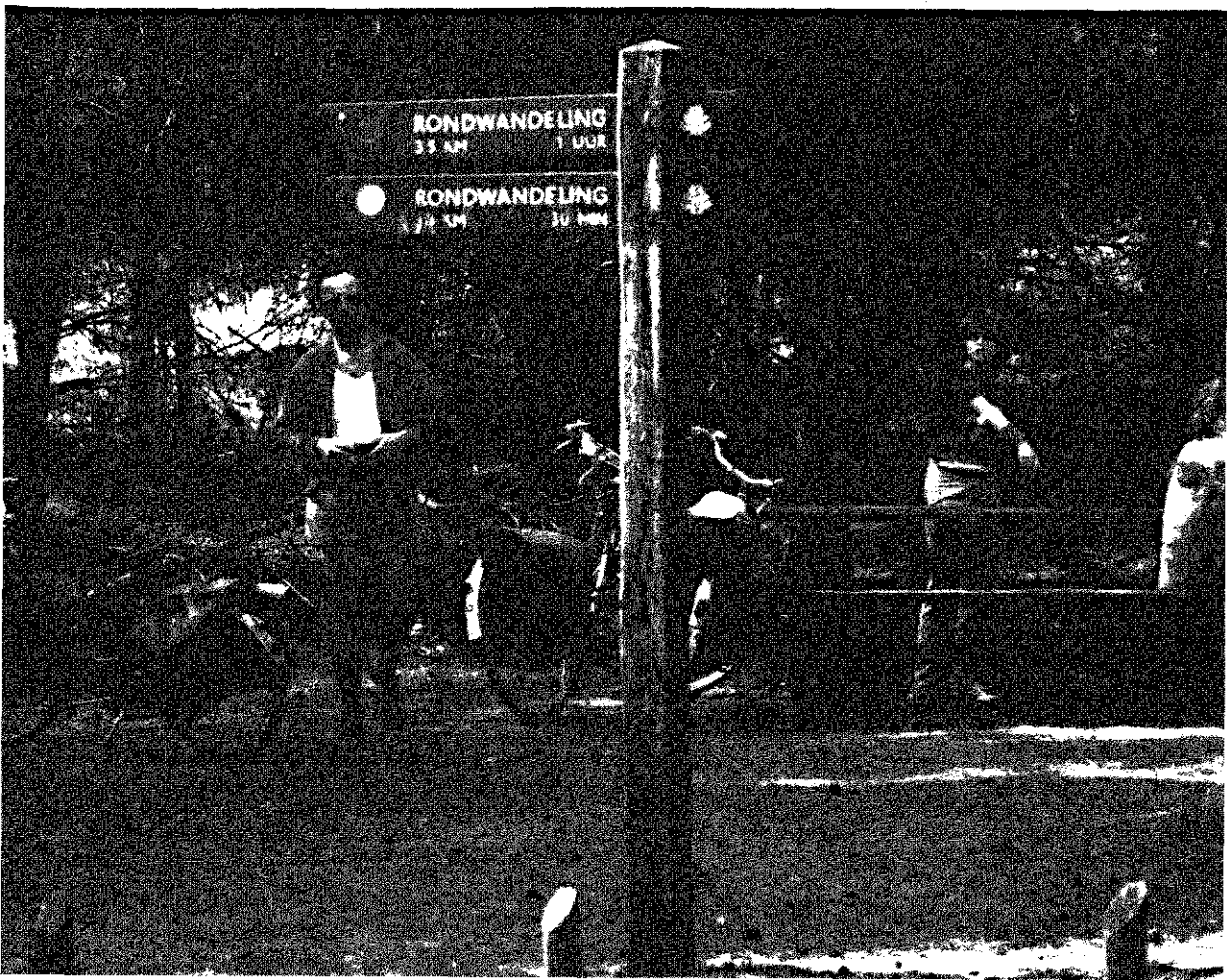
vrijheid

Recreatieonderzoeker drs. Jan Philipsen van de Vakgroep Ruimtelijke Planvorming en de Werkgroep Recreatie is nauw betrokken geweest bij het onderzoek voor Nemo. Volgens hem is de bestuurlijke aandacht voor het 'vrij' wandelen de afgelopen decennia erg klein geweest en zijn er inderdaad veel paden verdwenen. Dat leidt ertoe dat wandelaars het gevoel van vrijheid steeds moeilijker kunnen ervaren. 'We hebben allemaal plekken of streken waar we herinneringen aan hebben en waar we graag naar toe gaan

om te recreëren. Het zijn plekken waar mensen "in een ander ritme komen", waar ze geen dagelijkse verantwoordelijkheden meer hebben. Als door wat voor omstandigheden die plek verandert of verdwijnt, komen mensen in verzet. Als hun plaatsje verdwijnt, lijkt het of er nergens meer een plek is om te recreëren. Het is een effect dat zichzelf versterkt.'

'Een wandelaar wil bovendien het idee hebben dat hij zelf de route bepaalt, niet gehinderd door bordjes. Dus ook al blijven er wat paadjes bestaan, als naast die route overal bordjes staan dat

je vooral niet van het pad af mag lopen, is die illusie van vrijheid kleiner.' Een van de aandachtspunten van de Werkgroep Recreatie is dan ook hoe de eventuele negatieve gevolgen van wandelaars tot het minimum beperkt kunnen worden en hoe eventueel nieuwe 'spannende' paadjes ontworpen en ingepast kunnen worden.

toeval

Een wandelaar kan natuurlijk heel avontuurlijk de bordjes en de hekken negeren en een riek riskeren, maar Nemo wilde ook eens weten wat nu eigenlijk de feitelijke rechten zijn van wandelaars. De wandelorganisatie schakelde de Wetenschapswinkel in om een antwoord te krijgen op de vraag of, en zo ja, op wat voor manier de wandelmogelijkheden middels bestaande wetten en procedures te beschermen zijn. Doctoraalstudente Liset Moerdijk voerde het onderzoek uit bij de Vakgroep

Agrarisch Recht en de Werkgroep Recreatie.

Eén van de meest opmerkelijke resultaten uit het onderzoek **Voet bij stuk** is dat er niet één regeling of wet bestaat die expliciet bedoeld is om de toegankelijkheid en het recreatief medegebruik van het landelijk gebied te beschermen. Als een pad toegankelijk is, dan is dat te danken aan de goede wil van de eigenaar of te danken aan toevallig ontstane situaties. De overheid heeft nooit bedacht, of in ieder geval nooit vastgelegd, dat het belangrijk is om een goed

netwerk van wandelpaden op peil te houden.

Wettelijke bescherming en wandelmogelijkheden, zo blijkt uit **Voet bij stuk**, zijn alleen te krijgen via de toepassing van wetten die daar eigenlijk niet voor bedoeld zijn. Moerdijk beschrijft het scala aan wetten en regelingen dat iets voor de vrije wandelaar zou kunnen betekenen: De Wegenwet, de Wegenverkeerswet, het Besluit Administratieve Bepalingen Wegverkeer, het Reglement Verkeersregels en Verkeers tekens, de Landinrichtingswet en de Wet op de Ruimtelijke ordening.

onderlinge afspraken

Het nadeel van deze wettelijke procedures is dat het vaak heel langdurige kwesties zijn. De totstandkoming van een landinrichtingsproject via de Landinrichtingswet kan meer dan vijftien jaar duren en het is maar de vraag of wandelaars daar voldoende actief voor willen zijn. Liset Moerdijk: 'Je kunt wandelaars er eigenlijk niet mee vermoeien. Als je er van bewust bent wat er allemaal niet mag en waar de beperkingen voor de wandelaar liggen, lijkt mij dat het plezier in wandelen behoorlijk kleiner zal worden. Wandelen heeft juist iets rustgevends, lopen zonder je druk te maken. Ik vind dat er eigenlijk een fundamenteel recht op het vrij wandelen zou moeten zijn zonder je druk te hoeven maken wat wel mag en wat niet. Wandelen als iets vanzelfsprekends.'

Deze problemen zijn enigszins te onder-
vangen door de wandelpaden privaat-

rechtelijk te beschermen. Wandelaars of organisaties van wandelaars kunnen afspraken maken met landeigenaren over de toegankelijkheid van de grond. Uit diverse praktijkvoorbeelden blijkt dat dit soort afspraken tussen wandelaars en grondeigenaren goed kunnen werken. Probleem is echter dat de wandelaar met elke afzonderlijke grondeigenaar moet onderhandelen om iets af te spreken. Daarbij komt dat dit soort overeenkomsten meestal van tijdelijke aard zijn en het dus maar de vraag is hoe lang een wandelmogelijkheid instandblijft.

proefprojecten

Een belangrijke rol lijkt weggelegd voor de landbouworganisaties. De laatste jaren zijn zij aan het experimenteren met de mogelijkheden om recreatie in te passen in de agrarische bedrijfsvoering om daarmee een aanvulling te krijgen op het inkomen. Maar dat betekent dus wel wandelaars toelaten. Een woordvoerder van de Westelijke Land- en Tuinbouw Organisatie erkent dat dat inderdaad wel eens spanningen oplevert. 'Het komt nog wel eens voor dat boeren wandelaars wegschieten; daar zijn wij geen voorstander van. Wel vinden wij het een groot probleem als een koe stikt in een plastic zakje dat een wandelaar heeft weggegooid. Middels een aantal proefprojecten kijken wij nu hoe we dat laatste in de praktijk kunnen voorkomen, zonder weer een bordje **Verboden Toegang** te hoeven neerzetten.'

Ook Hans Schaap van de landbouworganisatie **GLTO** denkt dat de landbouworganisaties een belangrijke rol kunnen spelen voor wandelaars. In Salland is onlangs een wandelroute geopend die voor het grootste gedeelte over boerenland gaat. 'Wandelorganisaties waren bij de opening van het pad en hebben hun verbazing uitgesproken dat het ons zo relatief eenvoudig is gelukt om de boeren mee te krijgen. Het verschil is denk ik dat onze entree bij de boeren iets beter is dan die van een wandelorganisatie. Die worden toch vaak geassocieerd met natuur- en milieuclubs. Wij hebben tegen ze gezegd dat het goed is voor de PR van de landbouw, dat de schade en de drukte goed te beperken zijn en dat ze er soms zelfs nog wat aan kunnen verdienen. Niet één benaderde boer wilde daar niet aan mee doen. Ons idee is om op deze manier de wandelaars op meer plaatsen tegemoet te komen.'

innovatie

Nemo wil aan de hand van de onderzoeksresultaten een soort handleiding maken om daarmee daadwerkelijk het beleid te kunnen beïnvloeden. Spruijt: 'We weten nu op welke punten we de bestuurders kunnen aanspreken. Het probleem is vervolgens dat we vooral met lokale overheden zoals gemeenten, waterschappen en provincies moeten gaan onderhandelen en daar blijken de belangen van particulieren, plaatselijke beheerders, natuurbeheerders of jagers toch nog vaak zwaarder te wegen dan die van wandelaars.'

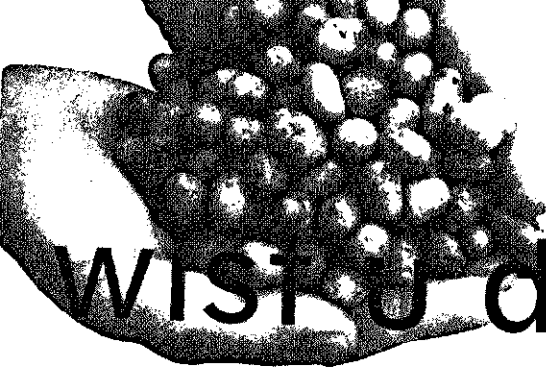
'Van de andere kant moet ik zeggen dat vanuit het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij er wel degelijk al een kentering is te zien. Van Aartsen geeft in zijn **Prioriteitennota** aan dat hij innovatie wil op het platteland en andere belangen ziet, zoals de recreatiebelangen. Het mooiste zou natuurlijk zijn dat dit uiteindelijk leidt tot een echte Wandelwet zoals die in bijvoorbeeld Engeland bestaat. Daar is het duidelijk waar ie mag lopen en worden de wandelbelangen breed erkend. Maar of we dat ooit bereiken in Nederland, zal de toekomst moeten uitwijzen.'

Zeker binnen de universiteiten bestaat bij menigeen het beeld dat wetenschapswinkels alleen maar geld kosten. Per slot van rekening zijn het 'armoedzaaiers' die daar aankloppen, zonder de middelen om een duur onderzoek mede te financieren; zo gaat het verhaal. Nu zal de Wetenschapswinkel nooit winstgevend zijn, of volledig zonder geld van de universiteit kunnen draaien: wij werken tenslotte voor minderdraagkrachtigen.

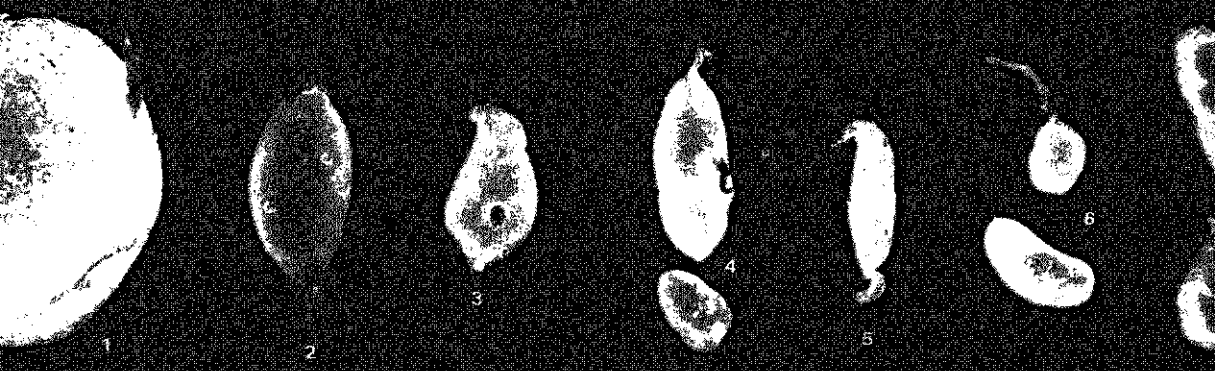
Maar het beeld dat de Wetenschapswinkel alleen maar geld kost, behoeft de nodige nuancering. Sinds een jaar of twee is de Wetenschapswinkel actief op zoek naar externe (mede)-financiering van onderzoeken. Dat is niet eenvoudig, maar toch is het in die twee jaar tijd gelukt om **30% van ons totale budget uit externe middelen** te laten bestaan.

Maar dat is nog niet alles. Sommige projecten van de Wetenschapswinkel hebben een **vliegwielfunctie**: een aantal vakgroepen lukt het om op basis van een Wetenschapswinkelproject grote extern gefinancierde onderzoeksprojecten binnen te halen. Voorbeelden? We geven u er twee.

- 1 Het onderzoek **Compostering van mest in de ecologische varkenshouderij** (opdrachtgever: Stichting Geïntegreerde Landbouw Gemert) heeft geleid tot een AIO-project bij de onderzoeksschool WIMEK, gefinancierd door het ministerie van LNV. De hoofdbegeleiding is in handen van de Vakgroep Milieutechnologie.
- 2 Het onderzoek **Diffusie van milieuvriendelijke technologie** heeft, zo blijkt, een belangrijk thema aangesneden. In het voorjaar van 1997 gaat een EU-project van start, waarin universiteiten uit meerdere EU-landen participeren. De hoofduitvoering ligt bij het onderzoeksinstituut Sense en de hoofdbegeleiding wordt verzorgd door de Vakgroep Sociologie van de Landbouwuniversiteit.

Wist u dat
geld voor ons
niet vies is?

De afgelopen tien jaar is door de Wetenschapswinkel LUW veel onderzoek naar het leven en werken van agrarische vrouwen in Nederland gestimuleerd. Resultaat is dat vrouwen zich binnen het agrarisch bolwerk sterker en zelfverzekerder zijn gaan voelen. Nu is het zaak om plaats te nemen aan de vergadertafel. Het wetenschappelijk bewijs dat vrouwen wezenlijk anders denken over landbouwontwikkeling dan mannen vormt daarvoor een extra argument.

agrarische vrouw

'Kaas in de badkuip'

Twaalf keer per jaar stellen boerinnen in Borger- en Tripscompagnie in Groningen hun boerderijen open. Dan serveren ze een kostelijk banket van tien gangen, op tien verschillende boerenhoeven. Gasten fietsen daarbij van de ene lokatie naar de andere dwars door het Groningse landschap. Verse streekproducten in combinatie met plaatselijke culturele bezienswaardigheden zijn de ingrediënten van dit bijzonder boerinnen-initiatief in het noorden des lands.

Het initiatief staat beschreven in het vlot leesbare boekje **Kaas in de badkuip** waarin agrarische vrouwen vertellen over motieven, kansen en bedreigingen die spelen bij het opzetten van een eigen activiteit op het boerenbedrijf. Het boekje kwam, naast een wetenschappelijk rapport, voort uit een onderzoek naar agrarische vrouwen en plattelandsvernieuwing, dat in opdracht van

de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen met ondersteuning van de Wetenschapswinkel werd uitgevoerd door de Vakgroep Sociologie van de Landbouwuniversiteit.

Marjon Edzes is een van de initiatiefneemsters van het Groninger banket die in **Kaas in de badkuip** aan het woord komt. Ze vertelt dat het voor veel boeren in de streek moeilijk is om het hoofd boven water te houden. 'Ik zag om me heen mensen die hun zelfrespect verloren en wilde daarom een avond organiseren rond het thema: hoe behoud ik mijn gevoel van eigenwaarde terwijl het met het bedrijf zo slecht gaat. Erover praten helpt natuurlijk wel, maar het is nog beter het probleem op te lossen en naar je toe te trekken. Toen ben ik gaan nadenken over een geschikt initiatief.'

Inmiddels telt de coöperatie 'Compagniester Banket' acht vrouwelijke leden.

Moeder in beeld

een opmerkelijke visie op aanbouw en ontwikkeling

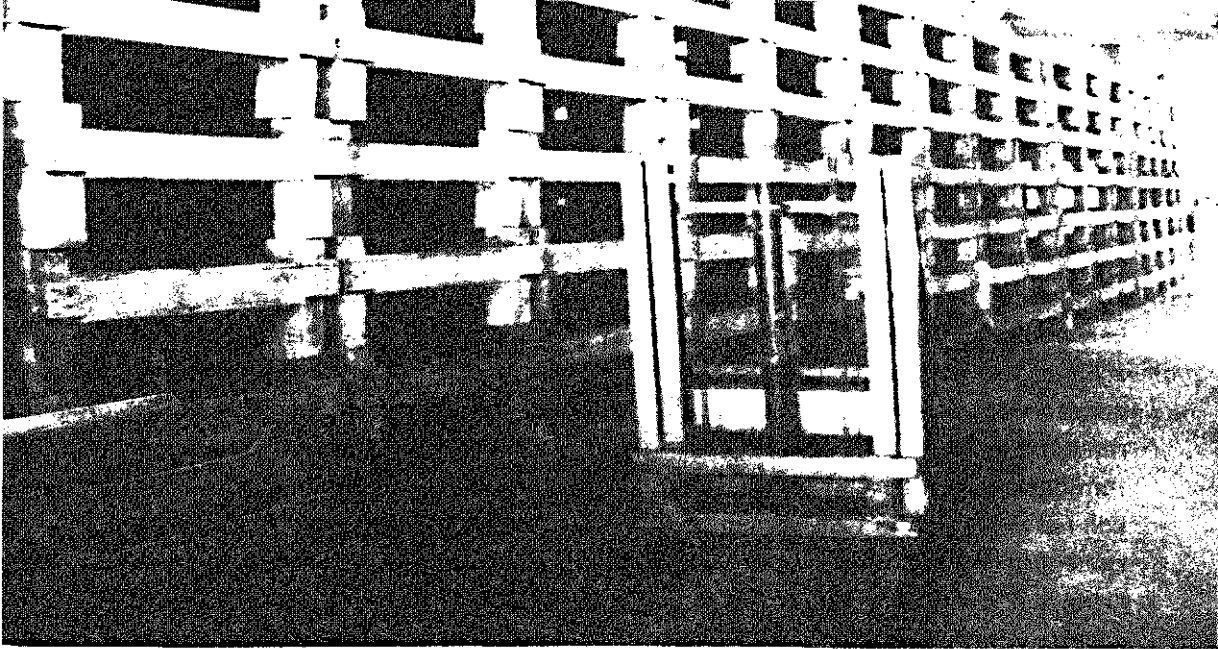
'Buiten onze vaste groep van acht doen er veel meer mensen mee. We huren diensten in van anderen; van musea bijvoorbeeld, de Heemtuin en de koepelkerk in Sappemeer. Het eten bereiden we niet zelf, dat mag niet eens van de warenwet. De entrecôtes komen van een zelfslachtende slager die ook cateraar is en de bakker maakt een toetje. We bepalen natuurlijk wel zelf het menu.'

andere visie

Steeds meer vrouwen ontplooiën activiteiten binnen of buiten de landbouw die inkomsten genereren, om eigen ideeën in praktijk te kunnen brengen en om de crisis in de landbouw het hoofd te bieden. Ze willen, als het om de toekomst van hun bedrijf gaat, niet voortdenderen op de klassieke manier van bedrijfsontwikkeling die met schaalvergroting en intensivering gepaard gaat.

Om de visie en strategieën van agrarische vrouwen gericht op bedrijfsontwikkeling in beeld te brengen, diende de commissie Agrarische Vrouwen van de

Westelijke Land- en tuinbouworganisatie (WLTO) een onderzoeksvraag in bij de Wetenschapswinkel. De Wetenschapswinkel plaatste het onderzoek bij de Vakgroep Sociologie en financierde het grotendeels.

Uit het onderzoeksrapport **Agrarische vrouwen en bedrijfsontwikkeling** dat hier uit voortvloeide, blijkt dat 29 procent van de honderd ondervraagde vrouwen eigen werk uitvoert op het bedrijf.

Deze vrouwen hebben een duidelijke mening over bedrijfsontwikkeling die verschilt van hun mannelijke collega's. In de 'mannenwereld' geldt het klassieke schaalvergroten, specialiseren en intensiveren nog steeds als de meest favoriete bedrijfsontwikkelingstrategie. Daarbij zijn mannen doorgaans bereid om grote investeringen te doen. Vrouwen hebben een andere visie. Zij kiezen veelal voor een zuiniger benadering, waarbij hun voorkeur uitgaat naar

een relatief kleinschalig gezinsbedrijf, waar met familiaarbeid wordt gewerkt. Daarnaast sturen agrarische vrouwen de landbouw in een wat meer bonte richting, door nieuwe wegen in te slaan. Zelfverwerken, verbreden, natuurbeheer, recreatie, streekeigen producten, inkomsten van een baan buitenshuis zijn mogelijkheden waar een grote groep vrouwen interesse in heeft.

omslag

Agrarische vrouwen, maar ook andere plattelandsvrouwen, zijn de laatste jaren steeds beter in beeld gekomen. Dit is mede te danken aan het werk en de inzet van de Wetenschapswinkel. Drs. Ans Hobbelenk die het onderzoek naar agrarische vrouwen bij de Wetenschapswinkel vanaf het begin coördineert, vertelt over de omslag in de onderzoeksbenadering die de afgelopen tien jaar plaatsvond. 'In 1985 lieten we de eerste onderzoeksopdracht uit-

voeren. We kozen in die tijd voor een doelgroepenbenadering. Het eerste onderzoeksrapport, **Boerinnengroepen werken zo!**, had de jonge agrarische vrouw als onderzoeksobject. Later zijn we vanuit een thematische benadering gaan kijken in welke ontwikkelingen betreffende de landbouw en zijn maatschappelijke omgeving vrouwen een aandeel hebben en wat er moet gebeuren om hun situatie te verbeteren.' Inmiddels is veel bereikt. Bij de start van het onderzoek in 1985 werden boerinnengroepen met name in agrarische kringen nog niet geaccepteerd, waardoor de vrouwen onzeker waren. 'Maar mede dankzij de onderzoeken die wij in opdracht van en samen met vrouwenorganisaties hebben laten uitvoeren, zijn de vrouwen weerbaarder geworden. Er was aandacht van de kant van wetenschappers voor hun activiteiten en hun leefwereld: ze werden serieus genomen.'

Een later onderzoek van de Wetenschapswinkel over de landinrichtingsproblematiek in Midden-Limburg dat participatief werd opgezet, verschafte de deelnemende vrouwen zoveel kennis over het probleem dat ze een stoel kregen in de landinrichtingscommissie, en voorlichtingswerk en cursussen startten. Vrouwen waren zeer actief betrokken. Terwijl kort daarvoor een onderzoek van het **Landbouw Economisch Instituut (LEI-DLO)** concludeerde dat vrouwen weinig wilden met landinrichting.

'Als je alleen maar kijkt naar wat er leeft in het gebied dan vind je misschien

weinig of niets. Maar ga je actief aan de slag met mensen die iets willen, dan gebeurt er ook daadwerkelijk wat', verklaart Hobbelink het succes van de aanpak van de Wetenschapswinkel.

vrouwelijk ondernemerschap

De eerste onderzoeken hebben hun vruchten afgeworpen. De vrouwen zijn zelfverzekerder en zichtbaar geworden. Nu is het zaak om met belangenbehartiging de land- en tuinbouworganisaties en het beleid te bereiken. Dat proces verloopt een stuk moeizamer. 'Ondanks dat hard geprobeerd is om boodschappen en resultaten van onderzoeken op het ministerie van LNV neer te leggen, is daar jarenlang weinig aandacht aan besteed. Telkens moet daar het wiel opnieuw worden uitgevonden. Dat is me zwaar tegengevallen', vertelt Hobbelink die momenteel zelf zitting heeft in de externe klankbordgroep emancipatiebeleid van dit ministerie. 'Ook de kloof tussen vrouwen en hun land- en tuinbouworganisaties is ondanks alle inspanningen groot gebleven. Jammer genoeg zien de organisaties de vernieuwende visie en wijze van aanpak van vrouwen slechts sporadisch als kans.'

Toch beginnen zich veranderingen af te tekenen. De tijd is de vrouwen welgezind. De overeenkomsten tussen wat vrouwen willen en tendensen die zich aftekenen in discussies over landbouwontwikkeling in relatie met plattelandsvernieuwing, komen in belangrijke mate overeen. Vrouwen vervullen daarbij zelfs een zeer belangrijke rol. Niet

zelden zijn zij het immers die het initiatief nemen tot het verkazen van de melk, het maken van advocaat, het opzetten van een boerderijcamping, een dansstudio, of wat voor extra tak dan ook. Daarbij hechten vrouwen sterker aan actuele zaken zoals milieu en duurzaam produceren.

Steeds beter weten de agrarische vrouwen wat ze willen. Reden om het ondernemerschap van vrouwen nu meer centraal te stellen. 'Lange tijd hebben we ons gericht op vooral sociale aspecten van het boerenleven, maar nu moeten we ons meer richten op het onderne-

merschap van vrouwen. Met het onderzoek naar agrarische vrouwen en bedrijfsontwikkeling is aangetoond dat vrouwen een aparte positie innemen. Dat is momenteel voor mannen de reden om vrouwen te vragen zitting te nemen in bepaalde commissies. De tijd dat er op het laatst gedacht werd: "o ja, er moet ook nog een vrouw bij", bestaat niet meer', vertelt ir. Nellie Raedts van de WLTO.

genderaspecten in onderzoek

Hetzelfde beeld tekent zich af in de onderzoekspraktijk. Hobbelink vertelt dat toen ze met haar werk begon er sprake was van twee werelden. 'Je deed vrouwenonderzoek of niet. Nu zie je dat zeker binnen onderzoek dat door de Wetenschapswinkel wordt uitgezet ontwikkelingskansen voor vrouwen en man-vrouw-verhoudingen automatisch worden meegenomen. Terwijl ik me nog goed herinner dat dat tien jaar geleden in onderzoeken naar bedrijfsopvolging en perspectieven voor kleine boeren absoluut niet lukte omdat de opdrachtgevers dit als verschillende werelden ervaarden.'

Binnen de LU heeft het lange tijd geduurd voor genderaspecten een plek kregen, maar dat begint nu steeds meer te komen. Het verschil met onderzoek naar niet-westerse landbouwmethoden waar genderaspecten al lang de nodige aandacht krijgen is echter nog groot. Reden te meer om de komende jaren extra inspanningen te verrichten om het rad dat moeizaam op gang is gekomen draaiende te houden. Hobbelink: 'De Landbouwuniversiteit moet het ondernemerschap van vrouwen wetenschappelijk verder analyseren en onderbouwen. We hebben nu enig zicht op de benadering die vrouwen in het ondernemen kiezen. Die is kort gezegd duurzamer van aard en minder risicovol dan de benadering die mannen kiezen. Maar om beleidsmatig iets met dat gegeven te doen, zijn naast theorievorming en meer kwantitatieve gegevens ook nieuwe beleidsinstrumenten nodig.'

het bolwerk scheurt

Van een gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen binnen het agrarische bolwerk is echter nog lang geen sprake. Mocht het ooit zo ver komen dan bestaat volgens Hobbelink het bolwerk niet meer. 'Dan kunnen vrouwen net zo gemakkelijk als mannen aan tafel gaan zitten. Gelukkig is het openbreken van het bolwerk al begonnen. Je ziet nieuwe samenwerkingsvormen ontstaan waarin vrouwen actief deelnemen vanuit een sterke motivatie en bijzondere deskundigheid.'

Van het secretariaat dat de Wetenschapswinkel administratief draaiende houdt, is Jeanny Jonathans de enige in betrekkelijk vaste dienst. Hans Altena is banenpooler en ir. Els Verhagen vrijwilligster.

de mensen ach

Ze zijn net verhuisd, overal wordt nog gestommeld en geboord. De Wetenschapswinkel beschikt over een aantal kamers in het Bestuurscentrum. In één van de kamers die het secretariaat is toebedeeld, praten Jeanny Jonathans, Els Verhagen en Hans Altena over hun bezigheden en betrokkenheid bij de Wetenschapswinkel.

Jeanny Jonathans deed in het kader van het leerlingenstelsel een secretaresse-opleiding; via het arbeidsbureau kwam ze bij de Vakgroep Landmeetkunde aan de LUW terecht. Eén dag per week ging ze naar school, de rest kwam via praktijkervaring. Nadat ze haar opleiding had afgemaakt, solliciteerde ze bij Bureau Studentenzaken.

Via een interne sollicitatie kwam ze terecht bij het secretariaat van de Wetenschapswinkel. Aangezien ze bij Studentenzaken administratieve werkzaamheden verrichtte, zit ze bij het secretariaat van de Wetenschapswinkel

beter op haar plek. 'Hier komt mijn vooropleiding van pas,' constateert ze. 'Ik werk nu bijna een jaar hier en heb het erg naar mijn zin. Ik doe naast de standaard secretariële werkzaamheden ook PR-activiteiten zoals het verzorgen van een folder van de Wetenschapswinkel.'

Hans Altena hoort het aan. Zegt dan ironisch: 'Ik heb helemaal niets afgemaakt. Na de Havo ben ik naar de Sociale Academie gegaan. Ik was wel politiek geïnteresseerd, maar daar werd vooral gediscussieerd. Ik leerde er weinig. Ik ben een jaar of drie in een boekhandel gaan werken, dat vond ik wél leuk. Daarna kwam ik als corrector bij Ponsen en Looyen; bij de reorganisatie moest ik er uit. Zeven jaar ben ik werkloos geweest. De eerste twee jaar kon ik me vinden in allerlei klussen, zoals het vertalen uit het Engels van artikelen voor literaire tijdschriften en het schrijven van gedichten. Maar het heeft

erolische nimen

et secretariaat van de ... schapswinke

viif jaar van constante inspanning gekost voordat ik hier terecht kwam. Ik heb heel vaak gesolliciteerd en altijd kreeg ik de boodschap: te oud! Via de Stichting Banenplan heeft het toch nog twee jaar geduurd voordat ik als banenpooler bij de Wetenschapswinkel kon beginnen. Mijn functie is: ondersteuning van het secretariaat.'

'Nou, dat verhaal van mij is een zootje!' kondigt **Els Verhagen** aan. De anderen schieten in de lach. 'Ik heb Tropische Plantenteelt gestudeerd,' vervolgt ze. 'Ik heb stage gedaan in Guatemala en onderzoek in Benin. Als afstudeervak koos ik 'Lokale kennis en strategieën van agrarische vrouwen in de landbouw in Benin', ter ondersteuning van een project van de universiteit. In '92, na mijn afstuderen, ben ik een studentassistentchap gaan doen, daarna heb ik een paar maanden gereisd, onder andere weer naar Guatemala. Vervolgens heb ik met een groepje mensen een Voedsel Coöperatie opgericht van biologische landbouwproducten. We verkochten producten die de biologische boeren bij ons wilden afzetten, zoals groenten en sappen. We hadden honderd abonnementen. Ik ontdekte toen dat bij boeren op het land zaken doen, heel wat anders is dan onderzoek doen met een groepje theoretici thuis...'

In 1994 doet Els Verhagen in Montpellier agrarisch onderzoek ten behoeve van de ontwikkeling van Franstalig Afrika (ICRA). Ze komt daarmee in Guinee terecht. Maar tropische studies beginnen qua aandachtsveld steeds moeilijker te worden en

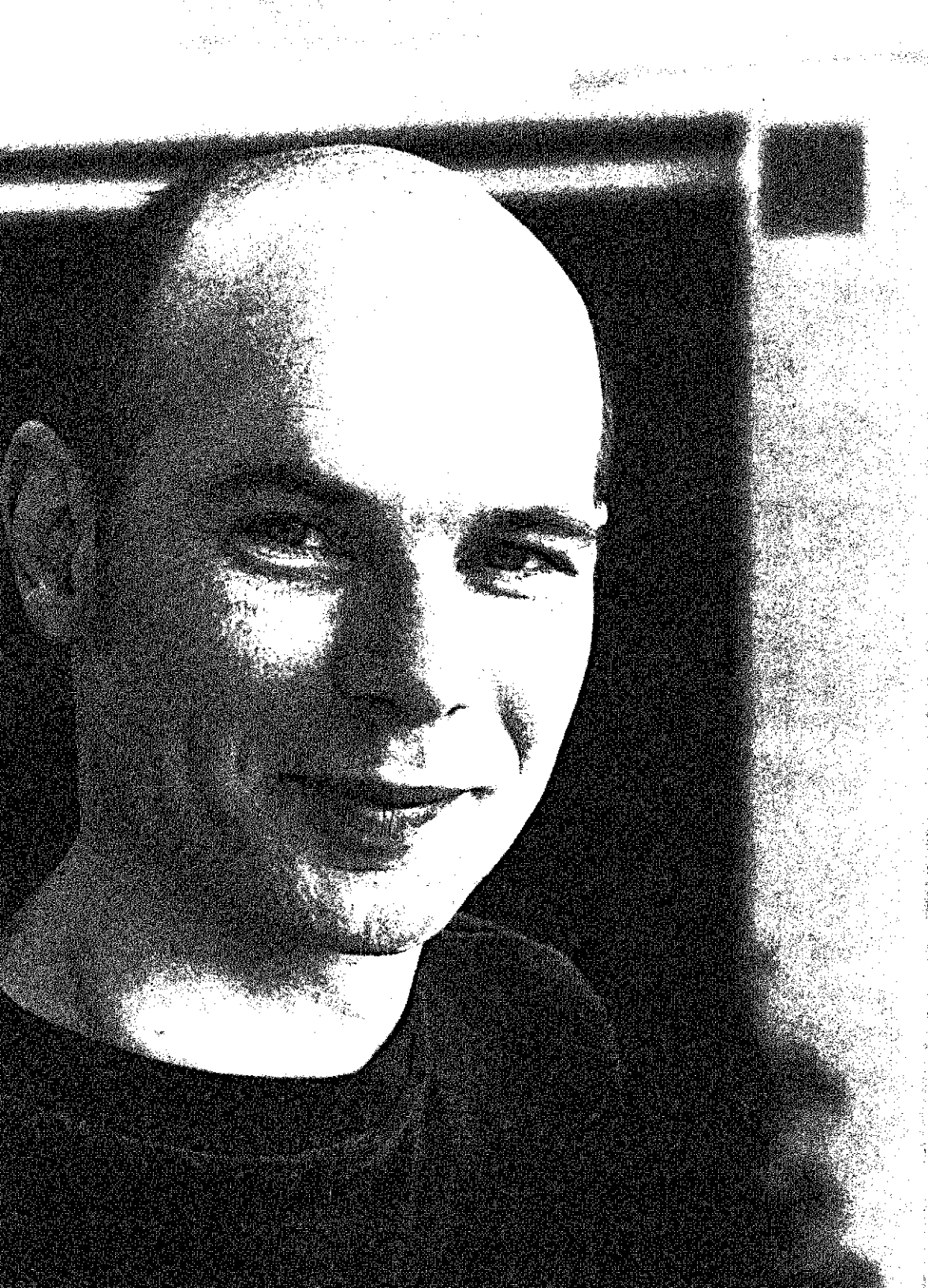
weer terug, gaat ze zich meer op Nederland oriënteren. 'Zo kwam ik bij de Wetenschapswinkel als vrijwilligster. Het is natuurlijk geen betaalde functie, maar ik kan nu in ieder geval bezig blijven met het opdoen van nieuwe kennis en ervaring. Plattelandsontwikkeling en agrarische vrouwen, daar houd ik me dus mee bezig.'

Ze is zich sinds haar tijd in de tropen bewust hoe creatief tropengangers in ontwikkelingslanden moeten zijn en hoe ze uit bittere noodzaak moeten leren, om heel zorgvuldig met hun gegevens en materialen om te gaan. 'Hier in Wageningen zijn geen culturele verschillen, taalproblemen, is geen gebrek aan informatie. Wel een heleboel begeleiding om je heen. In de tropen heb je niet de luxe van een telefoontje dat direct antwoord geeft op een gestelde vraag. Maar aan de andere kant is er ook geen afstand tussen de werkers; iedereen is gelijk. Participatie en communicatie staan in de tropen veel hoger in het vaandel dan hier in Nederland.' Voor die creativiteit en de ervaring die tropengangers mee terugbrengen, zou Els wel eens meer waardering willen zien. 'Ik weet zeker, dat er veel meer kan worden gedaan met de mogelijkheden die hier voorhanden zijn.'

Hoe is dat, secretaresse bij een wetenschappelijke instelling? Hoe vang je moeilijke vragen op?

Jeanny: 'De telefoontjes komen bij mij binnen. Ja, de mensen komen natuurlijk met heel specifieke vragen. Eerst was dat wel moeilijk. Maar ik heb ook nog

op een vakgroep gewerkt; die ervaring hielp toch wel. We hebben bij de Wetenschapswinkel formulieren met vragen en die vragen stel ik stuk voor stuk. Dan vul ik ze in en neem ze elke dinsdag mee naar het werkoverleg. Dan wordt door de projectleiding bekeken of er onderzoeksaanvragen bij zijn, die passen bij de vier werkvelden van de Wetenschapswinkel. De aanvragen moeten niet commercieel en niet van particulieren afkomstig zijn. Het gaat om organisaties, die zelf geen geld hebben om een onderzoek te bekostigen, of er geen mensen voor hebben.'

Soms, zegt ze geamuseerd, komt er wel eens een vraag van een particulier: "Ik heb kersen op de markt gekocht. Ze komen uit Marokko. maar er zit géén pit in! Kunt u dat onderzoeken?"

'Dat kan natuurlijk niet. Ik heb deze vragensteller doorverwezen naar de Nederlandse Stichting voor Fruitrassen."

Hans Altena moest leren notuleren, een karweitje dat eerst routeerde. 'Ik vond dat erg moeilijk,' bekennt hij. 'Je bent niet bekend met de onderwerpen. Daar had ik eerst wel problemen mee. Maar het wordt steeds beter.' Had je het gevoel dat je daarmee in het diepe werd gegooid? 'Je leert de organisatie er wel door kennen.'

Hans Altena is de hele werkweek aanwezig. 'Onze bereikbaarheid is optimaal,' verklaren Hans en Jeanny niet zonder trots.

Jeanny is tevens 'assistent-beheerder' en verantwoordelijk voor de financiële administratie van personeel en gastme-

dewerkers, het budget van de afdeling en het onderzoeksbudget. In de toekomst zal ze zich bezighouden met projectadministratie. Ook is Jeanny verantwoordelijk voor de afhandeling van de correspondentie, zoals de eindredactie van concepten van uitgaande brieven en nota's. Hans en Jeanny hebben daarnaast de zorg voor de verzending van de onderzoeksrapporten.

'Voordat een rapport uitkomt, verzorg ik wel eens de eindredactie en lay-out van het rapport. Hans kan vanwege zijn vorige job als corrector teksten redigeren. Moeilijk hoor, en heel verantwoordelijk werk. Natuurlijk gaat het om de grammatica, niet om de wetenschappelijke inhoud.'

'Ik krijg steeds meer inzicht in het secretariaat. Ik leer met computers omgaan; het is een goede werkervaringsplaats. En nog betaald ook, ja. Niet zo erg veel, het minimumloon, maar toch,' constateert Hans Altena. Denk je weer aan het schrijven van gedichten nu je weer een werkplek hebt gevonden?

'Ja, ik ben nog steeds actief op dat terrein. Ik schrijf gedichten, maar ik wil ook graag verhalen schrijven. Dat is eigenlijk wat ik het liefste doe, met teksten bezig zijn. En het liefst met een literaire invalshoek. Maar in feite moet van mij elke tekst correct zijn.'

Wie niet betaald krijgt voor haar adviezen en inzet is Els Verhagen. Ze is immers werkzaam op vrijwillige basis. 'Ik begon met de meest eenvoudige secretariële dingen. Zoals de telefoon opnemen als er niemand is,' begint Els

heel lakoniek haar verhaal. 'Nu ondersteun ik bij projecten en zoek ik allerlei informatie uit. De vragen van de organisaties die een onderzoek willen, zijn vaak omvangrijk. Informatie is hier wel aanwezig, maar je moet iemand hebben die er de tijd voor heeft om het goed op een rijtje te zetten. Het is inhoudelijk heel creatief werk. Ik ben bijvoorbeeld bezig met de inventarisatie van wat vrouwen in de landbouw vonden van het Wetenschapswinkelonderzoek, waarvoor zij de opdracht hebben gegeven of waarvan ze aan de begeleidingscommissie hebben deelgenomen. Zo'n begeleidingscommissie moet onder andere erop letten of in het onderzoek de vragen op een adequate wijze aan de orde komen. Nee, ik verdien er geen geld mee. Maar het is wel erg leuk werk. Ik ben ondertussen op zoek naar een baan. Dat bemiddelen wat ik hier heb gedaan helpt mij ook bij sollicitaties en bij het schrijven van rapporten. Ik doe het nu anders. Niet meer louter wetenschappelijk, maar in begrijpelijke taal. Ik kreeg opbouwende kritiek en daar heb ik veel van geleerd. Ik ben inmiddels coördinatrice van een nieuw project van Vluchtelingenwerk in het Wagenings Asielzoekers Centrum, een betaalde baan.'

Hoe is de samenwerking? Zijn jullie een 'eilandje' of hebben jullie het gevoel dat je goed wordt opgevangen, een gewaardeerd onderdeel van het geheel uitmaken? De vraag is voor alledrie bedoeld, en Hans Altena valt in: 'Een eilandje? Nee, zéker niet! We worden overal bij

betrokken. En ook erg gewaardeerd. Goed, we zijn geen wetenschappers en op die merites worden we ook genomen, maar er wordt dus echt naar ons geluisterd. Het straalt wel uit, dat we een steunpunt zijn.' De anderen zijn het daar mee eens.

Hans Altena: 'Ik hoop hier nog een paar jaar te kunnen meedraaien, dan ben ik rijp voor de arbeidsmarkt. Nu heb ik Jeanny's instructies nog echt nodig.'

Jeanny: 'Maar je handelt toch ook al vaak zelfstandig dingen af. Het is de bedoeling dat wij straks uitwisselbaar zijn.'

Els Verhagen is nog duidelijker: 'Hans levert een belangrijke bijdrage aan de bereikbaarheid; hij is hier 38 uur per week.'

Op het gebied van collegialiteit en saamhorigheid zit het wel goed daar op het secretariaat.

'Op welke vakgebieden kunnen we via de Wetenschapswinkel onderzoek laten uitvoeren?', is een vraag die ons regelmatig wordt gesteld. Welnu: in principe horen **alle vakgroepen van de Landbouwuniversiteit** tot de 'partners' van de Wetenschapswinkel. Alle op de LUW aanwezige kennis en onderzoeksexpertise is dus via de Wetenschapswinkel bereikbaar. Als het nodig of nuttig is, kijken wij zelfs verder dan de LUW breed is. Wij hebben contacten met verschillende universiteiten buiten Wageningen – met name Utrecht en Niimegen – en soms maken wij ook een uitstapje naar buiten-universitaire instellingen, bijvoorbeeld het **Informatie- en Kenniscentrum Landbouw** en het **Louis Bolk Instituut**.

Voor wetenschappelijke begeleiding kloppen wij toch meestal aan bij **de Leeuwenborch**: het gebouw van de Landbouwuniversiteit waar de meeste sociaal-wetenschappelijke vakgroepen zijn gehuisvest. Topscorers zijn de vakgroepen **Sociologie** en **Voorlichtingskunde**. Met de 'fundamentele vakgebieden', zoals de vakgroepen Organische Chemie en Fysische en Kolloïdchemie, hebben wij eigenlijk alleen te maken bij specialistische adviesvragen. Op de LUW is er echter geen vakgroep waarmee wij nooit contact hebben gehad.

A high-contrast, black and white photograph of a large crowd of people, likely at a public event or protest. The image is heavily stylized, with the crowd appearing as a dense field of dark and light shapes. The text is overlaid on the top portion of the image.

wist u dit over
de vakgroepen
waarmee wij
samenwerken?

Bij de planning van het landelijk gebied wordt steeds beter gekeken naar de schadelijke effecten die een plan kan hebben op het milieu. De mogelijke effecten voor de bewoners van een gebied worden echter lang niet zo serieus genomen, vindt de Overijsselse Vereniging van Kleine Kernen (OVKK). In opdracht van die vereniging werd daarom een Leefbaarheidseffectrapportage (LER) ontworpen. En gezien de reacties heeft de LER een beloftevolle toekomst.

bewoners van het platt

méér recreatie in Noordwest-Overijssel?

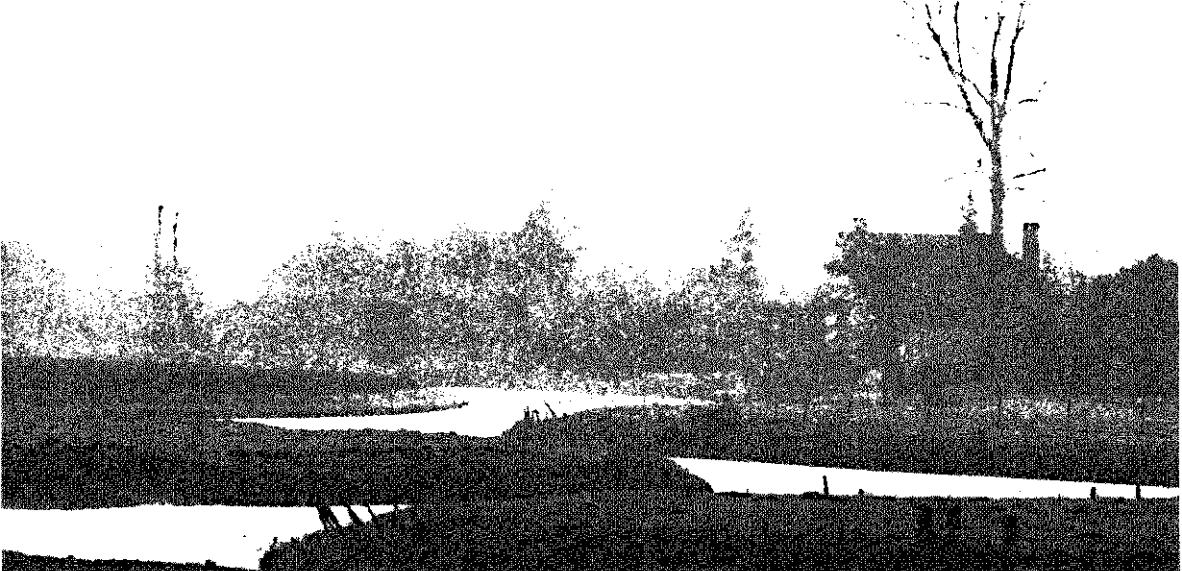
‘Noordwest-Overijssel is een uniek gebied. Niet alleen door de meren, de plassen en de vele recreatiemogelijkheden, maar ook door de vaak goede landbouwgrond en de prachtige natuur. In dit gebied leven, wonen en werken mensen. De toekomst van deze mensen moet gewaarborgd zijn. Maar ook moeten kansen voor versterking van de natuur aangegrepen worden. Recreatie moet ontwikkeld worden ter vergroting van de inkomsten van het gebied.’

Dit citaat is afkomstig uit een plan voor gebiedsgericht beleid voor Noordwest-Overijssel. Het moet een perspectief bieden voor de ontwikkeling van de streek: ‘het platteland is aan vernieuwing toe’.

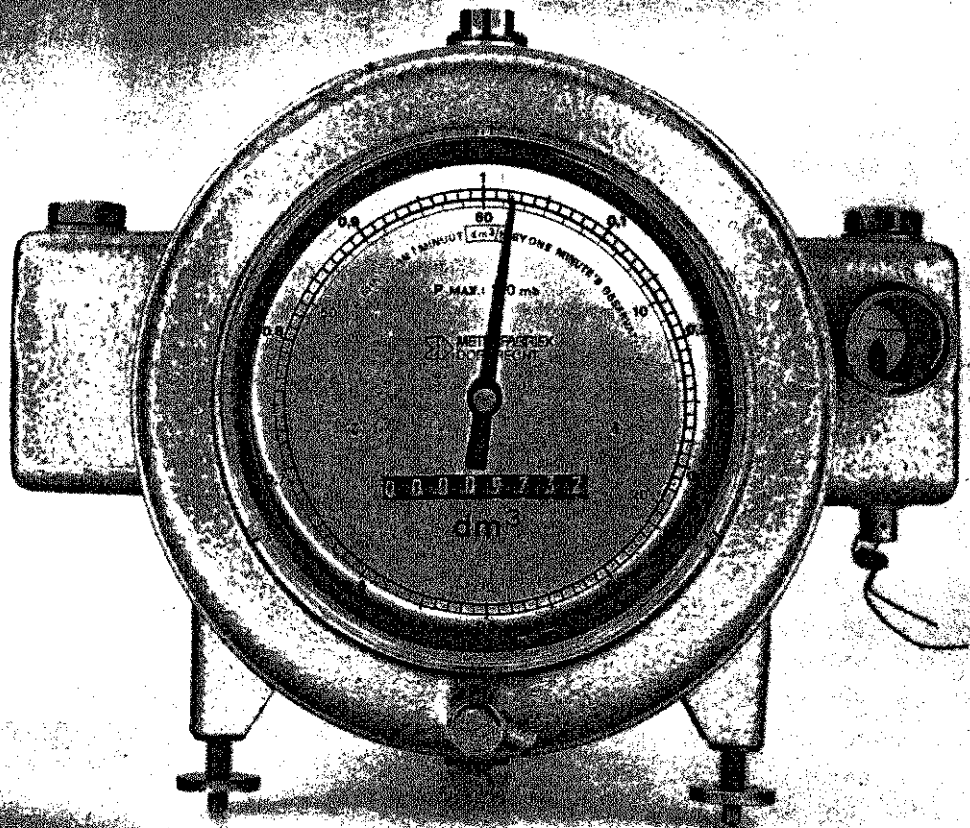
Het klinkt allemaal erg mooi, maar de bewoners van de streek vragen zich ernstig af of de perspectieven waar de bestuurders het over hebben, ook gunstig zijn voor de bewoners zelf. Want

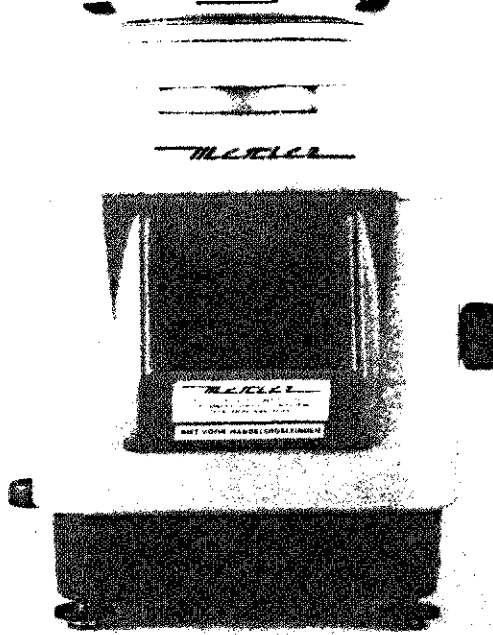
wat betekent het als er in de streek straks méér natuur komt, méér recreanten en dus ook méér verkeer en vakantiehuizen?

De Overijsselse Vereniging voor Kleine Kernen, OVKK, gaf de Wetenschapswinkel in het najaar van 1993 de opdracht om een onderzoek te doen naar de effecten van al deze plannen op de leefbaarheid in de dorpen van Noordwest-Overijssel. Die vraag heeft uiteindelijk geresulteerd in twee onderzoeksrapporten: **Naar een leefbaarheidseffectrapportage (LER)** van Anke Beeksmas waarin een methodiek wordt ontworpen voor een LER, en **Een leefbaar perspectief voor NW-Overijssel?** waarin Veroniek Bezemer en Annet Stegeman de systematiek uitprobeerden voor Noordwest-Overijssel.

leefbaarheid en elektrificatie voor het platteland

MER en LER

Het idee van een LER is, zoals de naam al doet vermoeden, afkomstig van de Milieueffectrapportage (MER). Bij grootschalige ingrepen moet een studie worden gedaan naar alle mogelijke effecten die de ingreep op het milieu heeft. Beroemde voorbeelden zijn de milieueffectrapportages voor de Betuwelijn en voor de diverse baggerslibdepots. Dit soort studies levert meestal stapels rapporten op met alle mogelijke effecten plus een aantal uitgewerkte alternatieven. De Wetenschapswinkel en de vakgroep Ruimtelijke Planvorming van de Landbouwuniversiteit wilden onderzoeken of het mogelijk is om 'op meer systematische wijze de aspecten van leefbaarheid te betrekken in de besluitvorming met betrekking tot het landelijk gebied door de ontwikkeling van een instrument voor effectbeschrijving, als aanvulling

op de reeds bestaande MER.'

Leefbaarheid betekent volgens de onderzoekers dat bewoners van een gebied hun gewenste leefwijze vorm kunnen geven, met daarbij als belangrijke randvoorwaarden: de bereikbaarheid van hun woonplaats, het sociale klimaat, het voorzieningenniveau en zaken als werkgelegenheid. Als overheidsplannen de leefbaarheid aantasten is dat een reden om de plannen nog eens kritisch te bekijken, is het idee van de OVKK.

In het ontwerp voor de LER worden groepen bewoners en gebruikers van een gebied dus gevraagd naar de mogelijke positieve en negatieve aspecten van een ingreep. In het Overijsselse geval werden boeren, binnenvissers, rietsnijders, recreatie-ondernemers, middenstanders en bewoners onderzocht. Uit het onderzoek bleek dat de groepen allemaal verschillende ideeën

hebben over de plannen. Zo zagen boeren hun werkgelegenheid sterk afnemen, terwijl de middenstanders en recreatieondernemers de plannen op dat punt weer positiever inschatten. Streekbewoners vrezen bij een drukker wordende recreatie volle wegen en bruggen die voortdurend open moeten ten behoeve van de recreatievaart. Daarnaast vrezen zij bijvoorbeeld een stijging van de huizenprijs en een flinke stijging van de criminaliteit. Volgens Mart Schouten van de Over-

lisselse Vereniging voor Kleine Kernen verschilt de LER in grote mate van het onderzoek dat de provincie heeft uitgevoerd naar de beleving van de bewoners. Bij de LER werden de verschillende groepen belanghebbenden geïnterviewd door studenten van de Landbouwuniversiteit in groepsgesprekken. 'Ook hier in de streek is sprake van inspraakmoedigheid. Mensen hebben geen zin meer in de traditionele inspraakavond, maar hier waren ze echt enthousiast over. Er werd daadwerkelijk naar

hen geluisterd. Er is aan de mensen zélf gevraagd wat ze er van denken. De provinciale notitie over leefbaarheid ging uit van een heel andere benadering. De provincie telde bijvoorbeeld het aantal nieuwe banen in de recreatiesector op bij het aantal banen dat in de landbouw zou verdwijnen en kwamen op een positief saldo uit. En dus zou het plan goed zijn voor de werkgelegenheid. Maar zo'n rekensom zegt niets over de beleving door de bewoners. Er verdwijnen banen uit de landbouw en we krijgen er parttime seizoenswerk voor terug.'

Schouten erkent overigens dat een LER geen uitsluitsel kan geven over wat 'de' bevolking wil. 'Er komt dus niet uit: 'de' bevolking is voor of tegen, daarvoor zijn de belangen te verschillend. Er komt een genuanceerd beeld uit waarin alle belangen zijn meegenomen en niet alleen die van de mensen die tijdens de inspraakavonden het hardst schreeuwen.'

De kracht van de LER is volgens hem dan ook dat deze alle knelpunten van de plannen opspoort en helder in kaart brengt. 'En natuurlijk kan in het slechtste geval een LER ook in een diepe la terecht komen, daar heb je weinig invloed op. Tot nu werden in een MER bij wijze van spreken de bosvioletjes en de vogels goed beschermd, maar een plan werd nooit echt getoetst aan de problemen van de bewoners.'

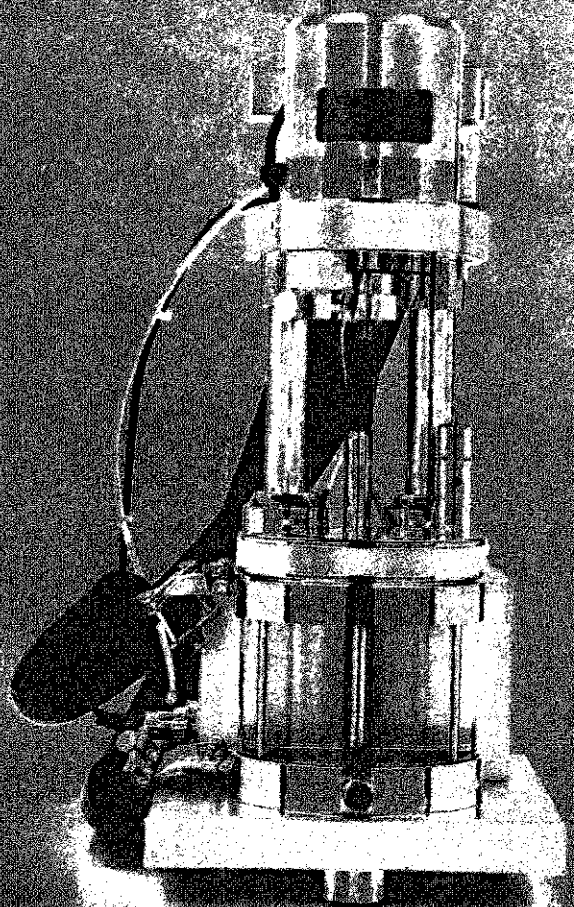
Morel van de Commissie-MER is het daar niet mee eens. 'Wij onderzoeken bijvoorbeeld bij de Betuwelijn heel goed de geluidseffecten. Als wij in de MER de leefbaarheidsaspecten nog onvol-

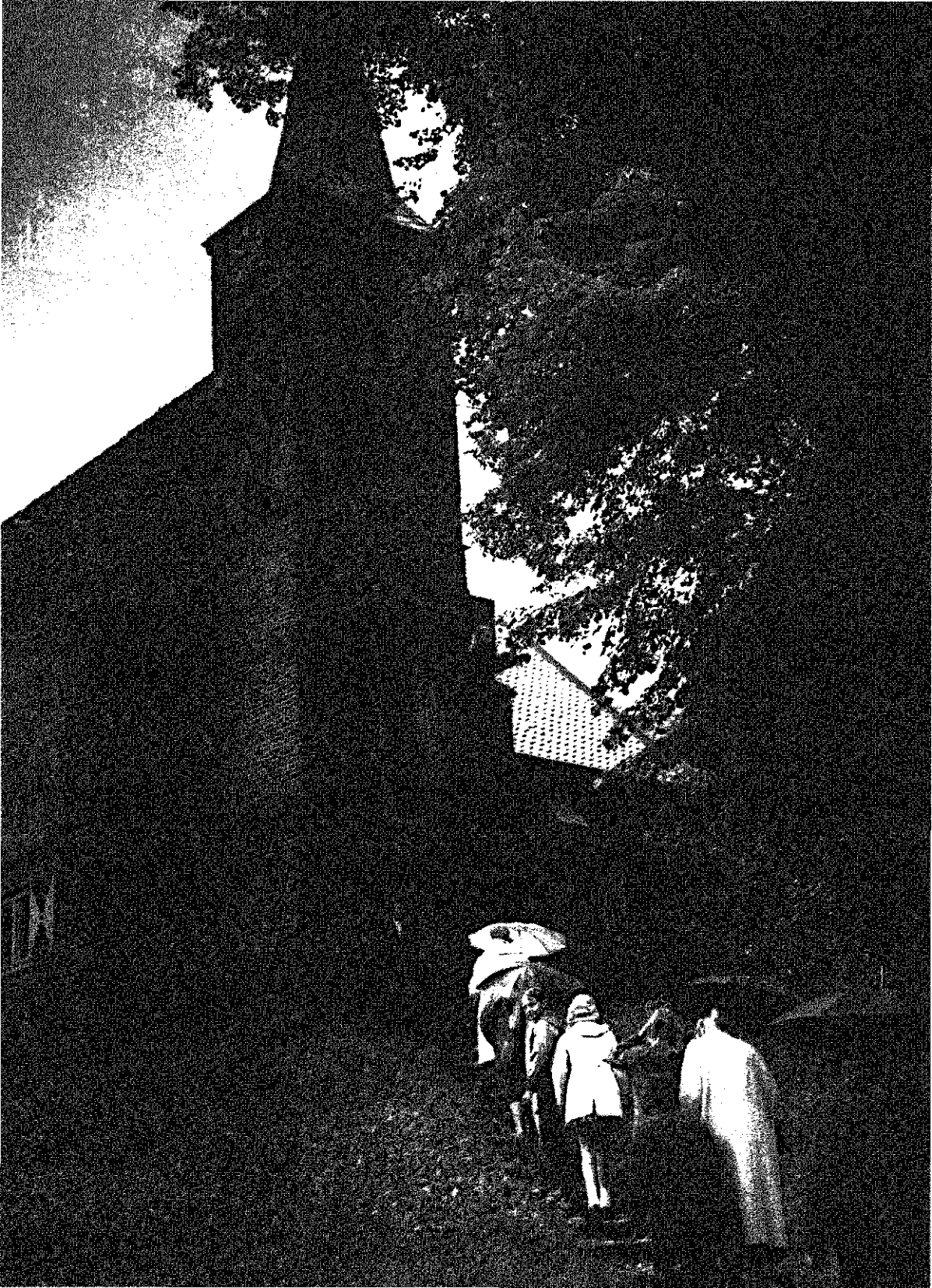
doende meenemen, is dat denk ik hoofdzakelijk een kwestie van een leemte in onze kennis.' Volgens docent dr. ir. Marian Hidding van de Vakgroep Ruimtelijke Planvorming die de beide onderzoeken heeft begeleid, is de onderzoeksmethode van de LER echter fundamenteel anders dan die van de MER. 'Decibellen meet je objectief met een apparaat en vervolgens kun je kijken of je een grens overschrijft. Leefbaarheid is een subjectief gegeven dat je niet in getallen kunt uitdrukken.'

communicatiemiddel

Volgens Schouten hebben de desbetreffende gedeputeerde van de Provincie Overijssel en de gemeenten gematigd enthousiast gereageerd op het stuk. Een aantal wethouders had liever wat meer getallen gezien om het probleem beter kwantificeerbaar te maken, anderen wilden het in ieder geval 'meenemen'. 'Maar het feit dat ze de inspraaktermijn hebben verruimd om dit rapport nog mee te kunnen nemen, geeft voor mij aan dat ze het serieus nemen.'

Hidding meent dat de leefbaarheidseffectrapportage veel mogelijkheden biedt voor toepassingen elders in het land. 'Bewoners worden vaak over het hoofd gezien bij de planning. Ook het plan voor Noordwest-Overijssel steunt op vier pijlers: recreatie, natuur, landbouw en drinkwater. Bewoners worden vergeten. Niet uit kwade wil, maar men vergeet het gewoon. Een LER brengt de redelijkheid van argumenten in de discussie. Nu zie je vaak emotionele oproepen en reacties tijdens inspraakavonden

waarmee de bestuurders nauwelijks uit de voeten kunnen.'

Het aantal enthousiaste reacties op het idee en de methode voor de LER heeft Hidding aangenaam verrast. Veel belangenorganisaties en gemeenten hebben inmiddels om meer informatie gevraagd. In Lathum bij Arnhem is een vergelijkbare LER uitgevoerd waar met name de vuilverbrandingsinstallatie AVIRA centraal staat. Binnenkort zal de vakgroep samen met de Wetenschapswinkel ook een LER gaan uitvoeren in het Groningse Hoogezand en een nog nader te bepalen locatie. 'Die onderzoeken zijn voor ons ook interessant om methodisch nog wat te sleutelen aan de LER. Ik denk dat de interviewmethode nog wat anders kan door bijvoorbeeld de mensen met elkaar te laten discussiëren. Als de methode tenslotte verbeterd en beproefd is, zijn wij als wetenschappers klaar en kan de methode worden toegepast.'

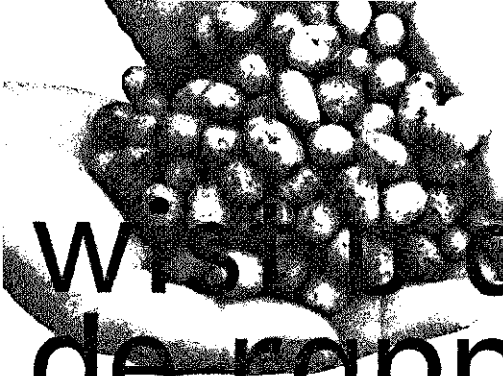
Hoe de LER straks in volwassen vorm er uit zal zien, staat nog ter discussie. Anke Beeksma stelt in haar rapport dat er voor de LER drie toekomstmogelijkheden zijn: als onderdeel van de MER, als zelfstandig wettelijk middel of louter als communicatiemiddel. In dat laatste geval is er geen wettelijke status, maar is het een gestructureerde methode voor bewoners om hun ideeën kenbaar te maken. Zij zelf kiest vooralsnog voor een zelfstandige LER met een wettelijke status omdat leefbaarheid daarmee een zwaarder gewicht krijgt en niet ondersneeuwt in een onoverzichtelijke geïntegreerde effectrapportage. Mart Schouten: 'Ik had bij ons ook liever gezien dat een onafhankelijke instantie, bijvoorbeeld de provincie, de LER had uitgevoerd. Dan heeft zoiets toch meer impact. Bovendien merk je dat de provincie vaak wanhopige pogingen doet om draagvlak te krijgen voor haar beleid. Een wettelijk geregelde LER lijkt mij daar een goede oplossing voor, dan weet je namelijk al voor de planning wat de mensen in het gebied ergens van vinden.'

Lang niet iedereen zit echter te wachten op wèèr een wettelijk instrument erbij, heeft Hidding gemerkt bij de presentatie van de LER. In de vervolgstudie die nu wordt uitgevoerd in onder andere Hoogezand, kijken de onderzoekers dan ook nadrukkelijk naar de voor en nadelen van de LER als puur communicatiemiddel tussen burgers en overheid of de LER als wettelijk instrument.

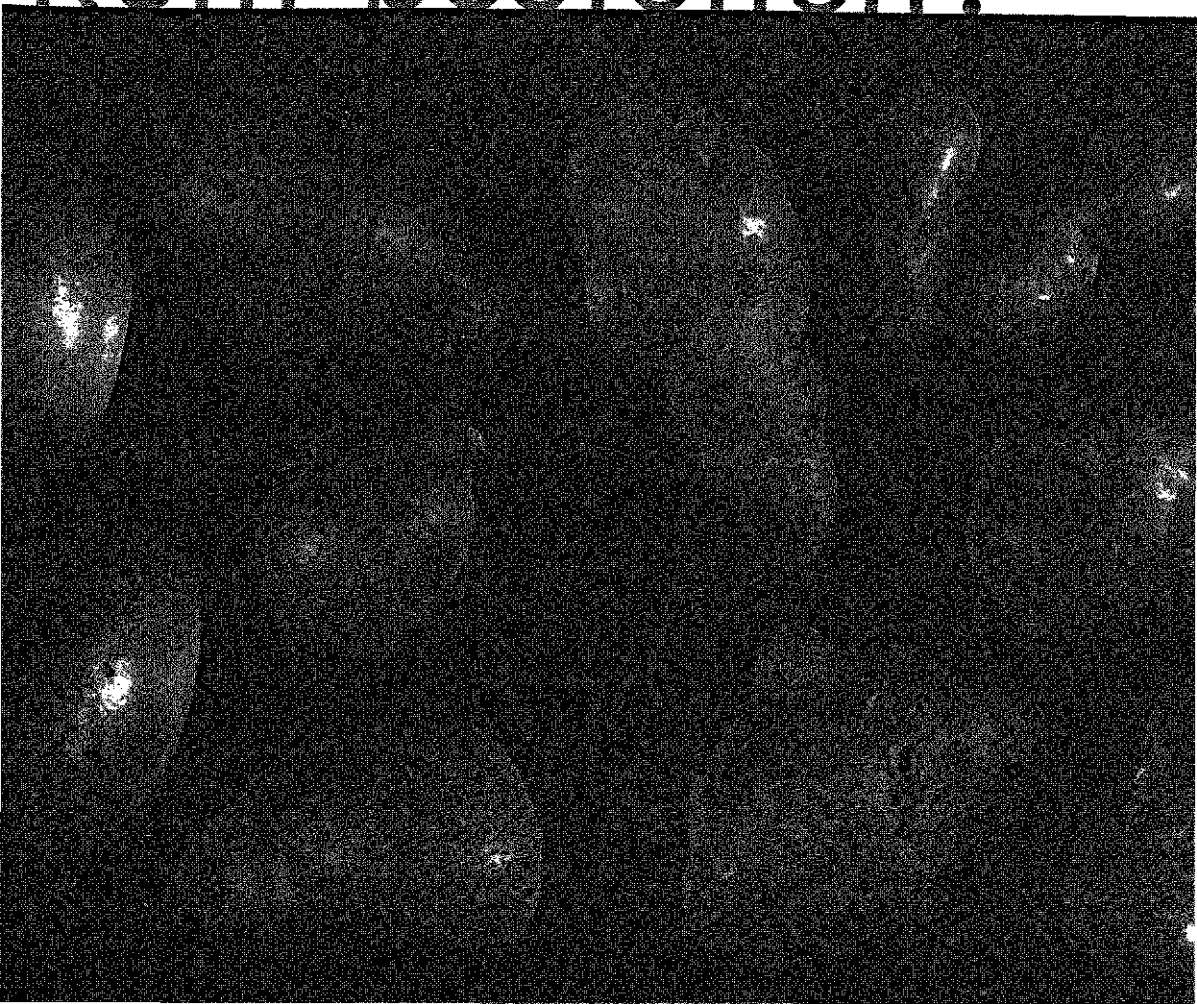
De belangrijkste en meest tastbare producten van de Wetenschapswinkel zijn de verslagen van het wetenschappelijk onderzoek. De onderzoeksverslagen verschijnen in de reeks **Rapport Wetenschapswinkel**. De meest recente uitgave in deze reeks, nummer 128: **De Peel in gesprek**, is op 3 september 1996 aan de buitenwacht gepresenteerd.

Er zit een duidelijk stijgende lijn in het aantal publicaties per jaar. In 1989 verschenen er nog maar zeven, in 1990 tien en in 1995 publiceerden we maar liefst twintig onderzoeksrapporten: gemiddeld bijna twee per maand! Elk rapport wordt met veel publiciteit gepresenteerd om het onder de aandacht van het belangstellende publiek te brengen. De oplage van een rapport schommelt rond de 200 exemplaren. Dat lijkt een bescheiden aantal, maar voor een wetenschappelijke publicatie is het relatief veel. En het worden geen winkeldochters, want ook het aantal bestellingen neemt gestaag toe. De laatste vier jaar hebben 1.500 instellingen één of meer rapporten bij ons besteld.

Het werk dat we afleveren mag zich kortom verheugen in een brede maatschappelijke belangstelling. Je kunt ie zelfs afvragen of er in Nederland überhaupt nog instellingen op het gebied van landbouw, milieu, natuur of voeding zijn, die nog nooit een rapport van de Wetenschapswinkel LUW hebben gelezen...

Wist u dit over
de rapporten
die u bij ons
kunt bestellen?

Al sinds de oprichting van de eerste wetenschapswinkel aan een Nederlandse universiteit, zo'n twintig jaar geleden, is het bestaan ervan fel betwist. Ook binnen de Landbouwniversiteit Wageningen (LUW) was het wetenschappelijk establishment sceptisch toen daar in 1985 de Wetenschapswinkel LUW werd opgericht: de toepasbaarheid van onderzoek, die de wetenschapswinkel voorstond, zou zich slecht verdragen met de beoefening van het zuiver wetenschappelijk onderzoek, waartoe de universiteit zich immers diende te beperken.

op zoek naar

De tijden zijn veranderd. In een recent rapport van de commissie-Peper (een adviescommissie van minister Van Aartsen van LNV) over de toekomst van het landbouwkennissysteem staat prominent vermeld: 'Er dient een veel directere interactie tussen de aanbieder en de gebruiker van kennis gerealiseerd te worden.' (Peper, juni 1996).

Deze en andere aanbevelingen van de commissie Peper mogen in LUW-kringen op een enthousiast onthaal rekenen. Maar wat betekent dit voor de toekomst van de Wetenschapswinkel?

Deze bijdrage gaat in op de perspectieven die de Wetenschapswinkel voor zichzelf in de toekomst ziet.

weezijdige kennisoverdracht

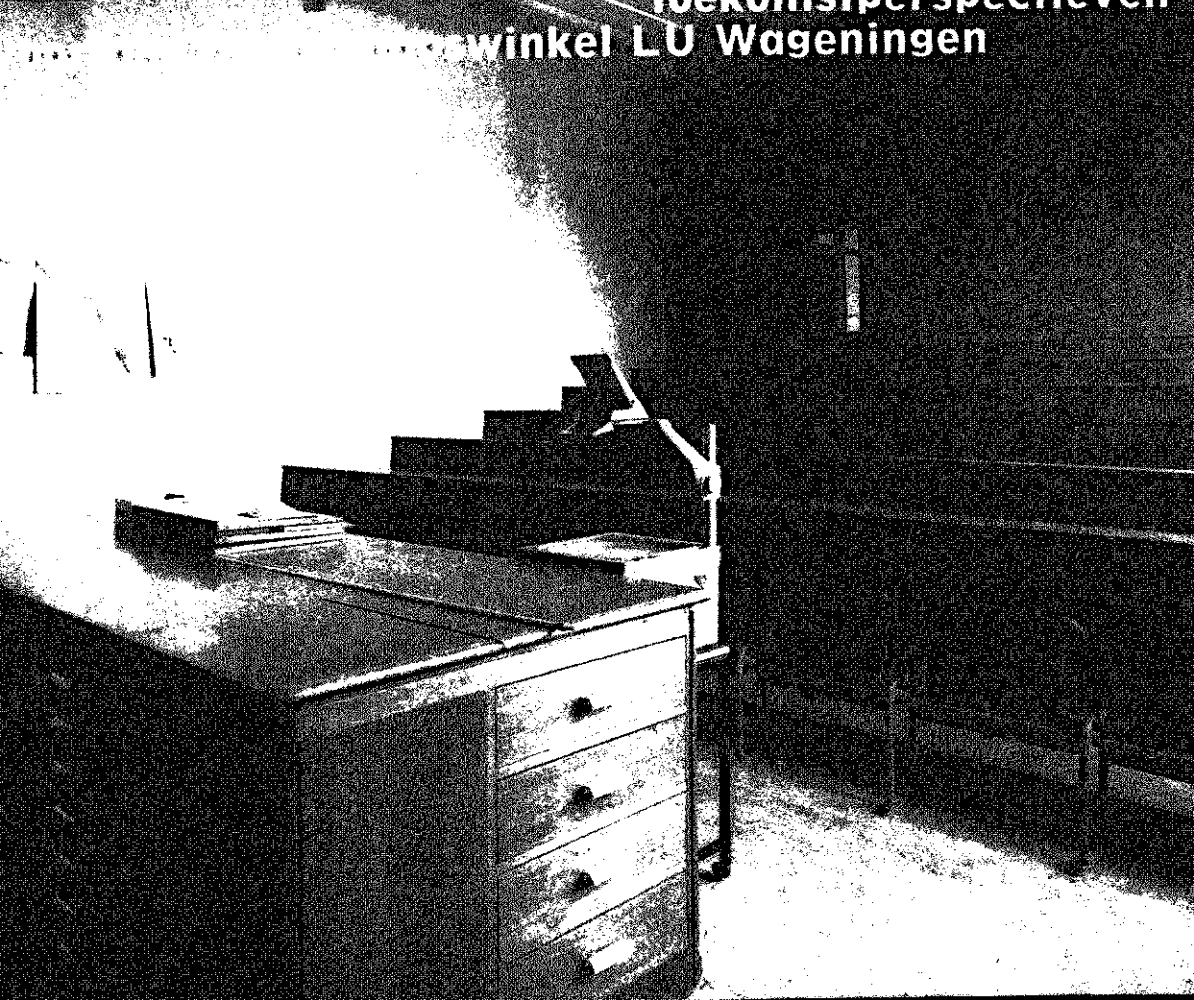
Uiteraard ondersteunt de Wetenschapswinkel LUW de aanbeveling van Peper van harte. De Wetenschapswinkel is binnen de universiteit immers een van de meest prominente plaatsen waar een

omvangrijke expertise is opgebouwd met de interactie tussen aanbieders en gebruikers van wetenschappelijke kennis en wetenschappelijk onderzoek. De nota **Strategie richting 2000**, het in 1992 opgestelde Strategisch Plan van de LUW, spreekt in dit verband van 'tweezijdige kennisoverdracht': de universiteit beschikt niet alleen over kennis, waar een kennisvrager maar mee uit de voeten moet kunnen (een arrogant uitgangspunt dat aan de universiteit nog welig tiert), maar de kennisvrager beschikt ook zelf over kennis die binnen (een specifiek) onderzoek van belang is.

Vraagstellingen van maatschappelijke organisaties kunnen onderzoekers bovendien prikkelen nieuwe (wetenschappelijke) uitdagingen aan te gaan. Daarbij gaat het veelal om vraagstellingen met een interdisciplinair karakter en een mix van wetenschappelijke en maatschappelijke elementen.

**toekomstperspectieven
uit een ander hoekwinkel LU Wageningen**

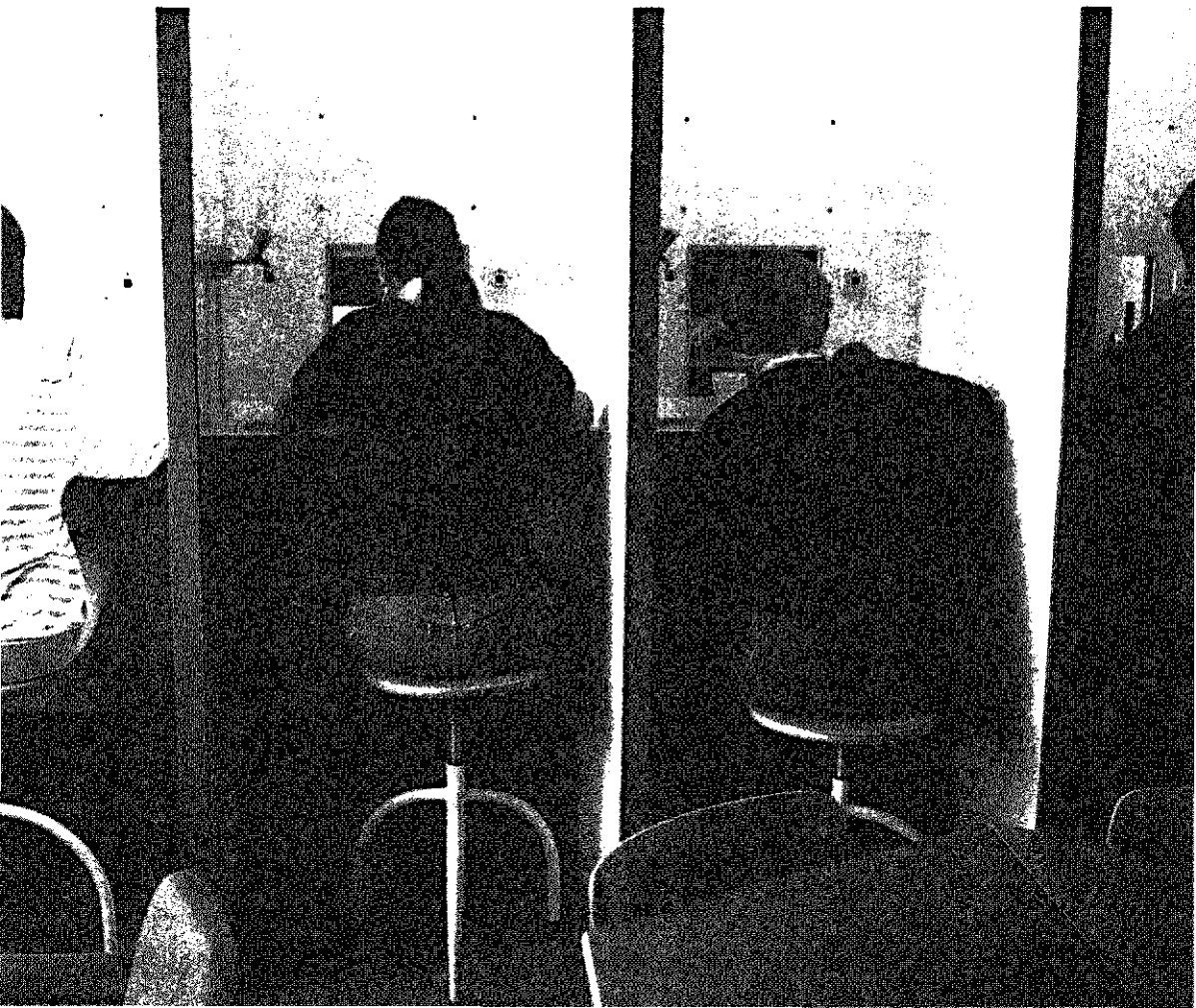
De universiteit blijkt dit type vraagstellingen tot nu toe niet adequaat tegemoet te kunnen treden. Daar is voor de Wetenschapswinkel een schone taak weggelegd. Maar er liggen gevaren op de loer...

rentabiliteit versus maatschappelijke functie

Na een bloei in de jaren tachtig, toen minister Deetman van Onderwijs en Wetenschappen liet vastleggen dat elke universiteit over een wetenschapswinkel diende te beschikken en er in totaal 45 wetenschapswinkels in Nederland bestonden, lijkt halverwege de jaren

negentig de afbraak van het instituut wetenschapswinkel te worden ingezet. Een aantal winkels – en niet de kleinsten – is al opgedoekt. De centrale wetenschapswinkels van de Universiteit van Amsterdam en de Technische Universiteit Eindhoven zijn verdwenen, die van de Rijksuniversiteit Leiden en de Erasmusuniversiteit Rotterdam staan op het punt hetzelfde te doen.

De argumenten tegen de wetenschapswinkel zijn tegenwoordig aanzienlijk minder principiële (zuiver wetenschappelijk versus toegepast onderzoek) dan

met mijn
 ten? Voor eer-
 kingsgesprek schrijf je
 foto (o.e.r.) naar nummer 170-
 35194 v.d. blad.

J.m., 39, HBO, zkt een liefde-
 volle, eerl., open rel. met
 vrouw. Houdt van mensen,
 cult., natuur, lesgeven en bij-
 en. Z.-Holl. Br. o. nr. 170-
 35220 v.d. blad.

J.man, 40 jr, z.k.m., leuke
 vrouw, ± 35-40 jr, voor vaste
 relatie. Hobby's: wandelen,
 fietsen, uitgaan. Br. o. nr. 170-
 35054 bl.

J.man (bi. 43) zoekt vriendin
 voor correspondentie, ont-
 moeting, zo mogelijk LAT-rel.
 Br. o. nr. 170-35132 v.d. blad.

Jo, jongeman, 33 jaar, eerlijk,
 eigenzinnig, eterbakke, met
 droge humor, is nieuwsgierig
 naar alle donkere vrouwen
 (28-38). Wie durft?
 nr. 170-35129 v.d. blad.

020. Vrouw 36, geniet van er-
 op-uit in de natuur, uit in
 A'dam, klass. muziek, is ook
 uit op lieve man om deze uit-
 jes met haar te delen. Br. o.
 nr. 171-35169 v.d. blad.

020/030. Rustige, lieve man,
 beziel in beeld en klassieke
 tonen, zoekt lieve (jonge)
 vriend. Br. o. nr. 171-35168
 v.d. blad.

336 e.o. Vlotte vrouw, 61 jaar,
 s op zoek naar een leuke
 vriend, ± zelfde leeftijd.
 Br. o. nr. 171-35267 v.d. blad.

020/072. Ben jij de j.man t/m
 38 jr, die eerlijk en betrouw-
 baar is en een monogame re-
 latie belangrijk vindt? en ver-
 der o.a. van muziek, fietsen
 en af en toe uitgaan houdt.
 Misschien ben jij dan in voor
 een leuke relatie met mij,
 38 jr, 1.86. Br. o. nr.

karakter, wils
 betrouwbare, aardige,
 Nederlandse man ontmoeten
 (tot 45 jaar), met als doel een
 serieuze relatie opbouwen.
 Brieven met foto onder num-
 mer o. nr. 171-35212 v.d. blad.

Knappe, lieve vrl. eleg. vr.,
 25/1.80/73, met kwajongens-
 streken zoekt een vent die
 staat als een huis. Heb je pit
 en lef, ben je tussen 25-35,
 betrouwb., eerl., lief en ver-
 antwoordelijk. Heb je humor
 en fantasie, hou je van sauna,
 winter en watersport, 501 en
 net pak. Schrijf snel met foto
 o. nr. 171-35096 v.d. blad.

Man, 50, zkt contact m. oude-
 re heer, 020, afstand geen
 bezw. Br. o. nr. 171-35151 bl.

Mijn maatje hoeft niet mooi te
 zijn, van buiten, wel van bin-
 nen. Hij is vrolijk, eerl., heeft
 gev. v. humor en rookt niet.
 -hien is hij tussen 60 en
 en houdt hij

vroeger. De belangrijkste reden voor de opheffingen ligt in de financiële positie van de universiteiten. Onder het bewind van minister Ritzen zijn de universiteiten keer op keer met bezuinigingsopdrachten opgezadeld en bovendien moeten de universiteiten meer en meer hun eigen boontjes doppen. De huidige Colleges van Bestuur lijken in toeneemende mate op de directies van commerciële bedrijven, met de bijbehorende redeneertrant dat onrendabele activiteiten op de schopstoel belanden. En de wetenschapswinkels worden daartoe (vaak) gerekend.

De spanning tussen het rentabiliteitsdenken en de maatschappelijke functie van universiteiten wordt intussen almaar groter. Veel universiteiten storten zich op de markt en trachten zogeheten 'derde-geldstroomonderzoek' binnen te halen om hun onderzoekers aan het werk te houden. Behalve de kwali-

feit van onderwijs komt daardoor ook de toegankelijkheid van de universiteit voor minder-kapitaalkrachtigen in het gedrang.

keuzes

De wetenschapswinkels zien zich voor de opdracht gesteld zoveel als mogelijk en haalbaar met de nieuwe stroom binnen de universiteiten mee te roeien. Zo heeft de Chemiewinkel in Amsterdam het roer drastisch omgegooid: de winkel is uitgegroeid tot een commercieel onderzoeks- en adviesbureau. Andere wetenschapswinkels, waaronder die in Wageningen, bewerken de externe markt met het doel onderzoeksprojecten van minderdraagkrachtige organisaties door derden, zoals ministeries en banken, (mede)gefinancierd te krijgen. De Wetenschapswinkel LUW doet dit als afdeling van het Bureau van de Landbouwuniversiteit, waarvan de werkterreinen naadloos aansluiten op

de missie van de LUW. Ten slotte zijn er ook nog wetenschapswinkels die het oude concept gehandhaafd hebben en drijven op veel vrijwilligers, studenten-onderzoek en beproefde onderzoeksmethoden en -thema's.

Welke van deze drie strategieën de beste is, is moeilijk uit te maken. De positie van de Chemiewinkel lijkt de sterkste te zijn, maar het is de vraag of deze winkel niet erg ver van de oorspronkelijke doelstellingen is afgedreven. Het handhaven van het aloude concept lijkt daarentegen weinig kansen voor overleven te bieden. Maar ook het voorzichtig meedeinen met de afnemende financiële stroom en het zoeken naar aanvullende externe financiering garandeert het voortbestaan niet, zoals is gebleken uit de ontwikkelingen bij de Rijksuniversiteit Leiden. De besluitvorming binnen universiteiten is daarvoor, zoals eerder opgemerkt, in het algemeen steeds meer gestoeld op financiële in plaats van op inhoudelijke argumenten.

kritiek

Ook al is de (financiële) toekomst ongewis, het blijft zinvol stil te staan bij de inhoud van het werk van de wetenschapswinkel. De vraag mag gesteld worden welke inhoudelijke redenen er zijn om wetenschapswinkels aan de universiteiten te laten voortbestaan. Twijfel aan de koers en functionaliteit van de wetenschapswinkels is ruim voorhanden.

Zo poneerde prof. dr. José Van Eindhoven (directeur van het Rathenau-instituut) in mei 1996 op de Landelijke Dag van Wetenschapswinkels in Groningen, de provocerende stelling dat de wetenschapswinkels veel duidelijker zouden moeten kiezen voor een bepaalde koers. 'Staat (in die koers, AR) de participatie van burgers in wetenschap en technologie centraal, of juist het articuleren van onderbelichte ideeën en vernieuwingen?', vroeg Van Eindhoven zich af. Op dezelfde bijeenkomst scherpte Dick Sclove MSc (directeur van het Loka Institute in Amherst USA) deze stelling zelfs iets aan: 'Moeten de wetenschapswinkels zich niet veel meer richten op het bewerkstelligen van meer democratische sturing en maatschappelijke verantwoordelijkheid in wetenschap en technologie?'

Dr. Guido Ruivenkamp (hoofddocent Werkgroep Technologie en Agrarische Ontwikkeling van de Landbouwuniversiteit) sluit zich bij Sclove aan. Tijdens een lezing in Wageningen in maart 1996 legde hij de volgende stelling voor: 'Wetenschapswinkels zijn te veel op ad hoc-basis bezig aan de hand van projecten van opdrachtgevers. Er wordt nauwelijks gewerkt aan een structurele follow-up van deze projecten en er wordt, met name, niet gewerkt aan een daadwerkelijke structurele beïnvloeding van het onderwijs- en onderzoeksprogramma van de universiteit, opdat er meer ruimte in deze programma's komt voor de vragen en behoeften van (minder draagkrachtige) maatschappelijke

organisaties'. Dr. Jo Wachelder, medewerker van de vakgroep Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Limburg, schrijft in juni 1996 in het tijdschrift **Zeno**: 'Door de marktorientatie die een aantal wetenschapswinkels volgt, dreigt de aloude signaleringsfunctie van de winkels te verdwijnen.'

Deze stellingen schreeuwen om een repliek. In de huidige situatie hebben de vakgroepen op de universiteiten steeds minder ruimte voor 'kleine onderzoeksprojecten', waarvan niet alle kosten worden gefinancierd. Die ruimte wordt alleen maar kleiner door de toenemende publicatiedruk en de pressie derde-geldstroomprojecten binnen te halen. De Wetenschapswinkel LUW houdt weliswaar in toenemende mate rekening met deze ontwikkelingen, maar dit betekent per se niet dat alleen financieel kansrijke of voor vakgroepen aantrekkelijke projecten worden uitgevoerd. De Wetenschapswinkel verliest zijn signaleringsfunctie niet uit het oog.

Integendeel, de signaleringsfunctie wordt juist versterkt, door nieuwe signalen ook bij potentiële financiers en beleidsmakers in te brengen. Zo ging de Wetenschapswinkel LUW voorop om de positionering en inbreng van vrouwen in de agrarische bedrijfsvoering onder de aandacht te brengen bij wetenschappers en beleidsmakers. Idem dito bij de ontwikkeling van streekeigen producten en bij het stimuleren van de biologische landbouw. En momenteel wordt hard

gewerkt aan een project waarin naast natuurwetenschappelijke methoden ook met 'holistische methoden' onderzoek wordt verricht naar voedingskwaliteit. Signalering van nieuwe vraagstellingen en problematieken blijft dus wel degelijk centraal staan.

Ruivenkamp, Sclove en ook Van Eindhoven hebben echter gelijk, als ze stellen dat de democratisering van wetenschap nog veel te wensen overlaat en de wetenschapswinkels daar te ad hoc mee bezig zijn. Bij de oprichting van de winkels was beïnvloeding van onderzoeksprogramma's wel één van de hoofddoelstellingen, maar daar is tot nu toe weinig van terecht gekomen. De meeste successen zijn geboekt bij het onderbrengen van projectaanvragen in onderwijs- en onderzoeksprogramma's, zoals gezegd een ad hoc-benadering. Tot nu toe is bovendien tegenover vakgroepen een dienstbare en vriendschappelijke houding getoond, mede om hen bereidwillig en enthousiast te maken voor deelname aan een project.

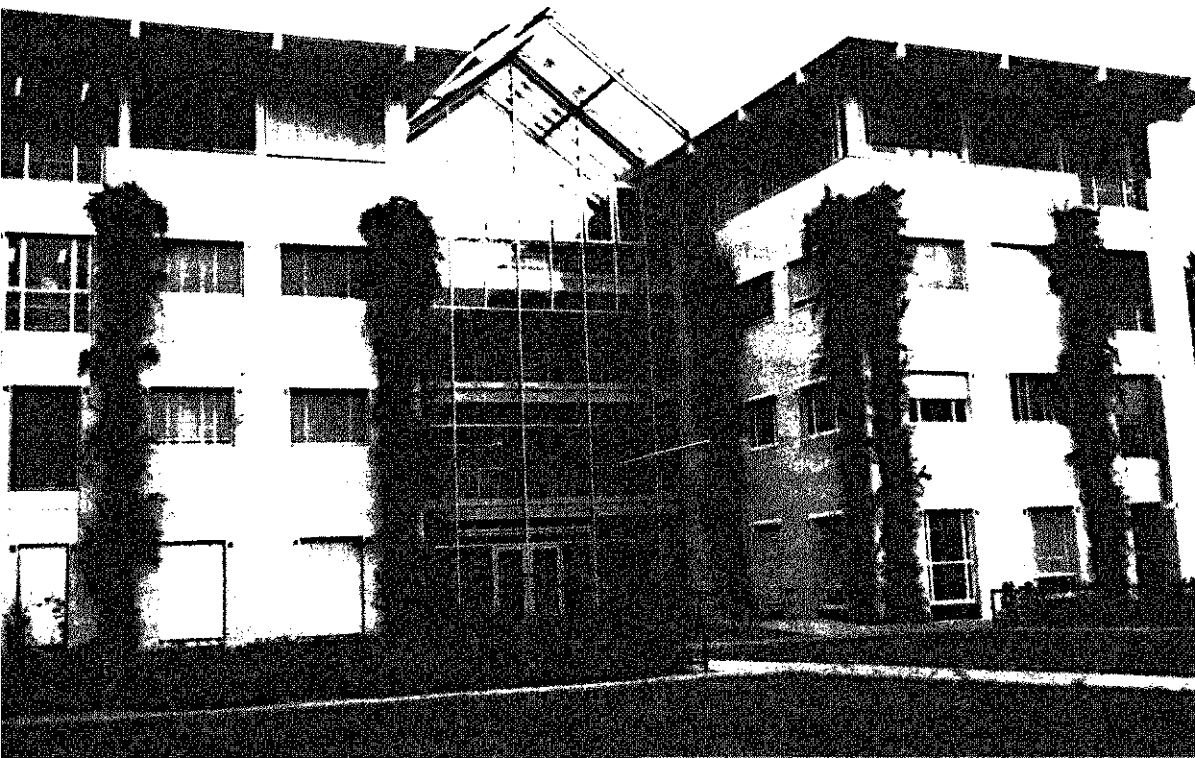
Niettemin heeft de Wetenschapswinkel Landbouwuniversiteit recentelijk geprobeerd via het opzetten van programmeringsstudies onderzoeksprogramma's te beïnvloeden. In een project rond het thema biodiversiteit bijvoorbeeld, worden gerichte activiteiten ondernomen. Door rondetafelgesprekken tussen wetenschappers en maatschappelijke groeperingen probeert de Wetenschapswinkel de aandacht voor de vraagstel-

lingen en behoeften van maatschappelijke groeperingen in onderzoeksprogramma's structureel te vergroten.

Een dergelijke aanpak en effecten van dergelijke studies verdienen nadere uitbouw. De Wetenschapswinkel kan dat natuurlijk niet in zijn eentje; daar zijn partners voor nodig. Partners binnen vakgroepen, onderzoeksscholen, bestuur en afdelingen als Studium Generale en Voorlichting & Public Relations.

democratische sturing

Op de vraag van Van Eindhoven of articulatie van onderbelichte ideeën en vernieuwingen centraal staat of de democratische sturing van wetenschap, luidt het antwoord: het eerste. Het is belangrijk de articulatie te handhaven, maar de aandacht voor de democratische sturing mag zeker vergroot worden, ook al is de vormgeving daarvan nu nog wat onduidelijk. Met democratische sturing wordt bedoeld dat maatschappelijke organisaties betrokken worden bij de vormgeving van het onderzoeksprogramma. Zo wordt de

roep ook binnen de Landbouwuniversiteit steeds luider dat de bevolking, als veelvuldig gebruiker van wetenschappelijke vruchten van de Landbouwuniversiteit, weer vaker in beeld moet komen bij de onderzoekers. Niet alleen als object van onderzoek, maar nadrukkelijk als participant.

Het tij lijkt te keren. Zo kijken werkgevers en onderwijsgeevenden in een structureel overleg naar opzet en inhoud van onderwijsprogramma's. De geluiden van werkgevers worden serieus genomen, om eventuele 'gebreken' bij afgestudeerden te voorkomen. Een ander voorbeeld is de Vakgroep Theoretische Productie Ecologie. Bij deze vakgroep zijn mooie modellen ontworpen om de landbouwproductie te optimaliseren. Pas recent is het besef pregnant geworden, dat daarbij het toepassen van die modellen door het maatschappelijke veld een uiterst belangrijk aspect is. In een Wetenschapswinkel-project over de toekomstmogelijkheden van een milieuvriendelijke bollenteelt is die interactie tussen model en gebruiker nader uitgewerkt.

Dat democratische sturing geen relic uit de jaren zestig is, zoals een cynische lezer misschien mag denken, blijkt niet alleen uit bovengenoemde voorbeelden, maar ook uit de worstelingen van ministeries die geconfronteerd worden met de legitimatie van hun beleid.

Doelgroepenbeleid en sturing op maat zijn (ministeriële) kreten om het draagvlak voor het beleid te vergroten door meer democratische sturing. Het is kortom een actueel vraagstuk.

duurzame betrokkenheid

Het is duidelijk dat de Wetenschapswinkel LUW reden van bestaan heeft. Opheffing zou minstens twee negatieve ontwikkelingen opleveren. De signaleringsfunctie voor maatschappelijke vraagstellingen zou aan kracht verliezen. Bovendien zou de universiteit zich vervreemden van grote groepen in de samenleving, waardoor democratische sturing een waarlijke utopie gaat worden. Of zoals Peper het in zijn advies over het landbouwkennissysteem aan minister van Aartsen van LNV formuleert: 'De landbouw is een onlosmakelijk onderdeel van het Nederlands erfgoed. Daarom verdient deze sector, en de vernieuwing van de kennisinfrastructuur van deze sector, een duurzame betrokkenheid van parlement en bevolking.'

rapport Wetenschapswinkelnr. 130

uitgave

Wetenschapswinkel Landbouwniversiteit

Costerweg 50

Postbus 9101

6700 HB Wageningen

telefoon: (0317) 48 46 61

telefax: (0317) 48 42 92

internet: <http://www/bstu.wau.nl/inhoud.html>

e-mail: Jeanny.Jonathans@alg.wau.nl

samenstelling, redactie en eindredactie

Ans Hobbelink en Alphons Rommelse

tekstredactie artikelen 2,4,6,9,11

HD|TT Public Relations, Nijmegen

teksten

Geert van Duinhoven, Marianne Heselmans, Ans Hobbelink, Wilma Reuvekamp, Alphons Rommelse en Lydia Wubbenhorst

ontwerp en grafische vormgeving

Bas Holtzer grafisch ontwerp BNO

foto's

Guy Ackermans, pp. 41, 43, 44, 66; afd. Voorlichting LU Wageningen, omslag, pp. 3, 5, 8, 13, 15, 21, 24-26, 31, 51, 52, 55, 59, 61; Roel Burgler, p. 7; F. Straatemeier, p. 55; D. Miltenberg, p. 18, Rein Heij, pp. 13, 14, 28, 49, 53, 56, 61, 62, 69; Landinrichtingsdienst Utrecht, p. 23; Bas Holtzer pp. 9, 33-35, 37, 38, 41, 46, 61, 63, binnenzijde omslag

druk

Drukkerij Ernsting BV Wageningen

oplage

1000 exemplaren

colofon

De Wetenschapswinkel is een afdeling van de Landbouwniversiteit met als taak het bemiddelen van onderzoeksvragen van organisaties die zelf geen onderzoek kunnen betalen of hiervoor onvoldoende deskundigheid in huis hebben.

De vragen moeten passen in het werkterrein van de Landbouwniversiteit: landbouw, milieu, natuur en voeding.

Voor vragen, opdrachten en bestellingen van rapporten kunt u contact opnemen met het secretariaat, tel. (0317) 48 46 61.

Voor schriftelijke verzoeken is het adres:

Wetenschapswinkel LUW
Postbus 9101
6700 HB Wageningen

U ondersteunt het werk van de Wetenschapswinkel ten bate van minder draagkrachtige organisaties door een bijdrage te storten op

postgiro 93 54 55 of
ABN•AMRO 53 93 13 920
t.n.v. College van Bestuur LU Wageningen
o.v.v. fonds WW projectnummer 340960

© 1996 Wetenschapswinkel LU Wageningen

